

Kapadokya Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü

Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı

EDGÜ ÖGLİ TİGİN – ANYIG ÖGLİ TİGİN'DE GÖNÜLLÜ SADELİK KAVRAMI

Sema ERASLAN PAKSU

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2023

EDGÜ ÖGLİ TİGİN – ANYIG ÖGLİ TİGİN'DE GÖNÜLLÜ SADELİK KAVRAMI

Sema ERASLAN PAKSU

Kapadokya Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü

Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2023

TEŞEKKÜR

Tez sürecimdeki rehberliği ve katkıları için değerli danışmanım sayın Yusuf GÖKKAPLAN'a, tezi tamamlama sürecinde beni destekleyen ve cesaretlendiren sevgili eşim Sabri Safa PAKSU'ya ve tezimi tamamlamak için harcadığım emek, zaman ve özveri için kendime teşekkür ediyorum.

ÖZET

ERASLAN PAKSU, Sema. *Edgü Ögü Tigin – Anyıg Ögü Tigin’de Gönüllü Sadelik Kavramı*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2023.

Bu çalışmanın amacı Uygur Türkçesi ile yazılmış Budist Türk edebiyatı eser örneği olan Edgü Ögü Tigin Anyıg Ögü Tigin adlı eserde ekolojik bir yaşam felsefesi olan gönüllü sadelik unsurlarının incelenerek gönüllü sadeliğe ve önemine dair açıklamalar yapmaktır. Çalışmanın önemi ekolojik sorunlar yaşanan günümüzde çözüm olabilecek bir ekolojik felsefe olan gönüllü sadeliğin edebiyatımızın önemli bir eseri üzerinde incelenmesi ile değerlerimize dair yeni bir farkındalığa kapı açmasıdır. Bu çalışmada bir eser incelenerek bu eser üzerinden değerlendirme yapıldığı için nitel araştırma metodunun doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada eserdeki gönüllü sadelik unsurları belirlenmiştir. Sonuç olarak gönüllü sadeliğin çevreye ve canlılara zarar vermeme, çevreye ve canlılara karşı duyarlı olma, insanların acı ve ızdırap çekmemesi için çalışma, adaletli olma, cömertlik ve paylaşma, açgözlülük ve israftan uzak durma, aşırı tüketmeme, iç huzuru ve mutluluk ve kendini gerçekleştirme unsurları saptanmış, bu saptamalardan yola çıkarak eserin dinî ve öğretici yöne sahip bir eser olmanın yanında ayrıca ekolojik bir yöne de sahip olduğu görülmüştür. 1900’lerde ortaya çıkan gönüllü sadelik felsefesinin Uygurlar zamanına ait bir eserde karşımıza çıktığını görmek önemlidir. Böylece bu yaşam felsefesinin yüzlerce yıl önceye ait Türk edebiyatı eserinde görülmesi incelenen eserin değerini göstermektedir. Bu eser sadece edebî açıdan değil içindeki ekolojik değerlere dikkat çekilerek de gençlerin öğretiminde kullanılabilir. Ayrıca Türk edebiyatına ait diğer eserlerdeki bilgelik unsurlarının incelenmesinde bir örnek olabilir.

Anahtar Sözcükler

Gönüllü Sadelik, Edgü Ögü Tigin Anyıg Ögü Tigin, Uygur Türkçesi, Budist Türk Edebiyatı

ABSTRACT

ERASLAN PAKSU, Sema. *Voluntary Simplicity Concept in Edgü Ögü Tigin – Anyıg Ögü Tigin*, Master's Thesis, Nevşehir, 2023.

The aim of this study is to make explanations about voluntary simplicity and its importance by examining the elements of voluntary simplicity, which is an ecological philosophy of life, in Edgü Ögü Tigin Anyıg Ögü Tigin, an example of Buddhist Turkish literature written in Uyghur Turkish. The importance of the study is that it opens the door to a new awareness of our values by examining voluntary simplicity, which is an ecological philosophy that can be a solution in our day of ecological problems, on an important work of our literature. In this study, the document analysis method of qualitative research method was used because a work was examined and evaluated through this work. In the study, the elements of voluntary simplicity in the work were determined. As a result, the elements of voluntary simplicity such as not harming the environment and living things, being sensitive to the environment and living things, working to prevent people from suffering and pain, being just, generosity and sharing, avoiding greed and waste, not over-consuming, inner peace and happiness, and self-realization were determined, and based on these determinations, it was seen that the work has an ecological aspect as well as being a religious and instructive work. It is important to see that the philosophy of voluntary simplicity, which emerged in the 1900s, appears in a work from the time of the Uighurs. Thus, the fact that this philosophy of life is seen in a work of Turkish literature from hundreds of years ago shows the value of the analyzed work. This work can be used in teaching young people not only from a literary point of view but also by drawing attention to the ecological values in it. It can also be an example for analyzing the wisdom elements in other works of Turkish literature.

Keywords

Voluntary Simplicity, Edgü Ögü Tigin Anyıg Ögü Tigin, Uyghur Turkish, Buddhist Turkish Literature

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	viii
TABLolar DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM GÖNÜLLÜ SADELİK	4
1.1. Gönüllü Sadelik Kavramı	7
1.2. Gönüllü Sadelik Kavramının İçeriği	8
1.3. Gönüllü Sade Yaşam	11
İKİNCİ BÖLÜM İSLAMİ DEVİR ÖNCESİ TÜRK EDEBİYATI.....	13
2.1. Uygur Dönemi Türk Edebiyatı.....	15
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ESKİ TÜRKLERDE BUDİZM	19
3.1. Budizm Etkisiyle Yazılmış Uygurca Eserler	26
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM EDGÜ ÖGLİ TİĞİN- ANYIG ÖGLİ TİĞİN	31
4.1. Edgü Öglü Tigin-Anyig Öglü Tigin İçeriği ve Özellikleri	34
4.2. Edgü Öglü Tigin Anyig Öglü Tigin’de Gönüllü Sadelik	36
4.2.1. Canlılara ve Çevreye Zarar Vermeme	37
4.2.2. İnsanların ve Canlıların Izdırap Çekmemesi İçin Uğraşma.....	37
4.2.3. Çevreye ve Canlılara Karşı Duyarlı Olma.....	38
4.2.4. Adaletli Olma, Cömertlik ve Paylaşma	38
4.2.5. İç Huzuru ve Mutluluk, Duyarlılık, Kendini Gerçekleştirme	39
4.2.6. Açgözlülük ve İsraftan Uzak Durma, Aşırı Tüketmeme	40
SONUÇ.....	45
KAYNAKÇA	49

KISALTMALAR DİZİNİ

M.Ö. : Millattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: Mahayana Mezhebinin Özellikleri

Tablo 2: Edgü Ögü Tigin Anyıg Ögü Tigin’de Gönüllü Sadelik Unsurları

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Türkçenin Dönemleri

Şekil 2: Uygur Devletleri

Şekil 3: Ting yûn-P'eng (Nan-yü) Tarafından Çizilmiş Üç Vasıta Tasviri 1560 (akt. Zeren, 2019)

GİRİŞ

Günümüzde tüketim ve israfın artması, giderek materyalist değerlerin daha yaygın hâle gelmesi sonucunda insanlar gerek kendi yaşamlarında gerekse yaşadığı çevrede sorunlarla karşılaşmaktadır. Ayrıca nesnelerin ve maddi zenginliğin önem kazanması buna karşın manevî değerlerin görmezden gelinmesi ruhsal açıdan yalnızlaşmayı ve mutsuz olmayı da artırmaktadır. İnsan kendisiyle beraber çevreyi de geri dönülemez şekilde yok etmeden bu sorunlara karşı önlem almak ve çözüm bulmak gerekmektedir. Sorunların çaresini bulmak için uzaklara bakmak ise gereksizdir. Kendi kültürümüzdeki değer yargılarımıza ve kaynaklarımıza bakmak, onların zenginliğinden faydalanmak, kültürel kimliğimizde olan değerleri yeniden canlandırmak söz konusu çarenin bulunmasında önemli bir yöntemdir. Yüzlerce yıl önceki nesillerin günümüz nesline öğütleri niteliğinde olan tecrübe ve bilgeliğin ürünleri eserleri tekrar ve derinlemesine incelemek ve bu öğütleri uygulamaya geçirmek küreselleşme ve materyalizmin insan hayatına ve çevreye yaptığı olumsuz etkiyi kırmada onların bilgeliğinden yararlanmak günümüz sorunlarına çare bulmak açısından önemli ve değerlidir. Aşırı tüketimin neden olduğu sorunlara olası bir çözüm, gün geçtikçe önem kazanan gönüllü sadelik değerlerine özendirme, Çünkü Shama ve Wisenblit'in (1984) de belirttiği üzere bu yaşam tarzının ana hedefleri ahlaki davranış, manevi gelişim ve kendini gerçekleştirme olup, bunlarla birlikte düşük tüketim, ekolojik duyarlılık ve kendine yeterlilik gibi ekonomik davranışları ortaya koymaktadır.

Kadim ve zengin Türk edebiyatının önemli örneklerinden biri olan Edgü Ögü Tigin Anyığ Ögü Tigin (İyi Niyetli Şehzade – Kötü Niyetli Şehzade) adlı eser de bilgeliğinden ve rehberliğinden yararlanabileceğimiz Uygur dönemi yazılı eserlerindendir. Bu eserde Uygur dönemi Budist Türk toplumunun kültürü ve hayat felsefesi ele alınmıştır. Budistler için bilim ve tekniğin ürkütücü, gürültülü, sınır tanımayan ve çoğunlukla bir soruna dönüşen gelişmeleri (Conze, 2005, s. 194) endişe vericidir. İncelenecek olan bu eser gönüllü sadelik felsefesi ile Budist felsefenin benzer özelliklerinin olması bakımından uygun bir eserdir. Dolayısıyla

sınır tanımayan ve soruna dönüşen günümüz gelişmelerini gönüllü sadelikle karşılaştırarak incelemede yararlı olacaktır. Budist Uygur Edebiyatı'na ait olan bu eser Türk kültürel değerlerini içermesi nedeniyle önemlidir. Uygurlar, Türk tarihi ve edebiyatı için oldukça önemlidirler çünkü onlar Taşağıl'ın (2019a, s. 197) da dediği gibi Türk tarihinin bozkır kültürüne göre sanatsal açıdan çok farklı bir cephesini oluşturdukları için kendilerine özel bir yer edinmişlerdir. Bunda ise yerleşik yaşama geçmiş olmalarının büyük bir etkisi vardır. Uygur Türkçesi ile yazılmış olan bu eser gerek Türk edebiyatının ilk kaynaklarından olması gerekse kültürel değerleri ihtiva etmesi açısından önemlidir. Türk milletinin yaşam tarzını, kültür ve edebiyatını etkileyen inançlardan biri olan Budizm etkisiyle yazılmış bu eserin ışığında gönüllü sadelik kavramı incelenecek, bilgelik ve rehberliğinden faydalanılarak günümüzde artan tüketim ve israfa karşı nasıl tavır alınması gerektiğine ilişkin ipuçlarına, insanların iyi yaşam ve mutluluğunu artıracak tavsiyelerin neler olabileceği sorularına dair cevaplar aranacaktır.

Eserin orijinali Uygur Türkçesi ile yazılmış olduğundan bu tez çalışmasında eserin günümüz Türkçesi çevirisi olan ve Kenan Azılı ve Mehmet Mahur Tulum tarafından 2015 yılında hazırlanan “Edgü Ögli Tigin Anyıg Ögli Tigin” (İyi Niyetli Şehzade – Kötü Niyetli Şehzade) adlı eser kullanılacaktır. Kenan Azılı ve Mehmet Mahur Tulum, diğer basımları da dipnotlarda çalışmalarına dâhil ederek hikâyeyi neşretmişlerdir (Karagöz, 2020). Azılı (2015) bu eserin dönemin dil özelliklerini yansıtması bakımından oldukça mühim bir yere sahip olduğunu belirtmiştir. Mehmet Mahur Tulum da kitabın ön sözünde, bu çalışmada yazmanın cümle cümle ele alındığını, yazmada verilen cümlelerin de resmi verilerek bu resimleri transliterasyon, transkripsiyon ve çeviri izlemiştir demektedir. Bu şekilde önce metnin orijinalinin, sonra metnin harf çevrimi ile yazı çevriminin ve en sonda metnin Uygurca hâlinin Türkiye Türkçesine aktarmasının verilmiş olması okurlar ve araştırmacılar için oldukça faydalıdır. Ayrıca eser görsellerle de zenginleştirilmiştir. Eserin Çince versiyonu da Türkiye Türkçesiyle çalışmaya dâhil edilmiştir. Eserde “İyi Niyetli Şehzade-Kötü Niyetli Şehzade (Tiyatro Metni)” başlığı altında bir bölüm ile içerik bakımından eserle benzerlik görülen “Zerrin Kadeh Kissası”ndan bir bölüm de bulunmaktadır. Altınsapan (2016) bu eseri edebiyatla uğraşan herkesin okuması gerektiğini düşündüğünü belirtirken eserin

hem dilbilimcilere hem de sanat tarihçilerine yeni bir bakış kazandıracağını da ifade etmektedir.

Bu araştırma nitel bir araştırmadır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır (Şimşek & Yıldırım, 2021, s. 37). Nitel araştırma metodunun uygulanacağı bu araştırmada, gönüllü sadelik ile ilgili ipuçlarını içeren cümle ve ifadeleri bulmak ve açıklamak amacıyla doküman analizi yapılacaktır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Şimşek & Yıldırım, 2021, s.189). Belgelerdeki bakış açıları, felsefeler, dil-anlatım vb. özelliklerin (Karasar, 2014, s. 184) çözümlemelerini yapabilmek için kullanılan doküman analizi, bu çalışmada gönüllü sadelik felsefesinin Türk edebiyatının önemli bir eserinde incelenmesi amacıyla kullanılacaktır. Çünkü Edgü Ögü Tigin Anyığ Ögü Tigin adlı bu eser Şentürk ve Kartal'ın (2021, s. 31) ifade ettiğine göre Türkçe ilk tiyatro metnidir. Ayrıca Türk dilinin X. yüzyıldaki özelliklerini yansıttığı için değerlidir. Önce veriler incelenecek sonra veriler sentezlenerek bulgulara ulaşılabilecektir. Nitel araştırmada sonuçların sözel ifadelerle anlatılarak özetlenmesi tercih edilir (Büyüköztürk v.d, 2020, s. 256), bu yüzden erişilen sonuçlar sözel ifadelerle açıklanacaktır. Araştırmada doküman analizinin metot olarak kullanılması doğru ve amaca uygun olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖNÜLLÜ SADELİK

Tükettikçe kendini gerçekleştiren, harcadıkça statüsünü artıran, satın aldıkça imajını yükselten, sarf ettikçe yaşam seviyesini yücelten (Akova, 2020) daha doğrusu ifade edilen bu eylemleri gerçekleştirerek belirtilen sonuçları elde edeceğini düşünen günümüzün tüketim anlayışına sahip bireyleri ve toplumları; her geçen gün daha da çok maddi ürünleri gerekli olup olmadığını düşünmeden tüketmektedirler. Günümüzde maddi zenginlik daha önce görülmemiş seviyelere ulaşmış olsa da araştırmalar varlıklı toplumlarda yaşayan pek çok insanın önceki yıllara kıyasla hayatlarından memnun olmadığını göstermektedir. İnsanlar, maddi zenginliklerinin artmasına rağmen mutlu değildirler. Yine de maddileşme ve tüketim hızla artmaya devam etmektedir. Çevreye ve insana zarar veren aşırı tüketimin azaltılması ve insanın mutlu ve huzurlu yaşayabilmesi için çözüm yolları bulmak gerekmektedir.

Tüketicinin ekolojiye etkisi uzun zamandır bilinmektedir. Sürekli tüketme arzusu, tüketmek cazip görünse de, sonrasında insanın mutlu olmasını sağlamadığı ve yaşam kalitesini arttırmadığı gibi gittikçe hem insana hem de çevreye daha çok zarar vermektedir. Tükettiğinde mutlu olduğu düşüncesine aldanan insan, daha çok mutlu olmak için daha çok tüketmektedir. Küreselleşmenin sacayaklarından olan “Tüketiyorum, o hâlde varım.” yargısı, başta ekoloji olmak üzere birçok alanı ve değeri tehdit etmektedir (Çelepi, 2021). Çoğu insan kendileri için değil de sadece komşuları, akrabaları veya özendikleri kişiler öyle yaşadığı için onlar gibi lüks içinde ve fazla tüketerek yaşamak istemektedir. Zenginlik gösterisi yapmak, statü sergilemek veya modayı takip etmek adına bir kere giydiklerini tekrar kullanmamakta, yenisini alıp durmaktadırlar. Bu aşırı ve gereksiz tüketim aşırı üretimi de beraberinde getirmektedir. Aşırılıkta bu kadar ileri gitme yüzünden çevre ve insan yaşamı olumsuz etkilenmektedir.

Az ile yetinme anlayışı yerine sürekli tüketme anlayışı ile hareket eden günümüz insanının hayatı nesnelerle çevrilmiştir. Sürekli tüketim anlayışı bir

yandan aşırı üretimi de beraberinde getirerek de çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Bu şekilde hayatın dengesi bozulmaktadır. 1992'deki Rio Yeryüzü Zirvesi'nden çıkan ana politika belgesi (akt. Alexander, 2011) küresel çevrenin bozulmaya devam etmesinin başlıca nedeninin sanayileşmiş ülkelerde sürdürülebilir olmayan tüketim ve üretim modeli olduğunu ortaya atar ve şu önerilerde bulunur:

- a) Çevresel stresi azaltma, insanlığın temel ihtiyaçlarını karşılayacak tüketim ve üretim modellerini teşvik
- b) Tüketicinin rolü ve nasıl daha sürdürülebilir tüketim kalıpları ortaya çıkarılacağı konusunda bir anlayış geliştirme

Tek kullanımlık ürünler yerine uzun ömürlü ve yenilenebilir ürünler kullanmak, yerel ürün ve yiyecekleri tercih etmek, temiz enerji kaynaklarına yönelmek, eşyaların çöpe atılmak yerine paylaşılması çevresel stresi azaltabilen uygulamalardır. Ürünleri bilinçli bir şekilde ve ihtiyaç olduğu kadar kullanma, ikinci el ürünleri onarıp yeniden kullanma, geri dönüştürme, eğitimde insanları sürdürülebilir tüketim hakkında bilinçlendirme uygulamaları tüketicinin rolü ve sürdürülebilir tüketim kalıpları ortaya çıkarmada önemlidir. Böylece temel ihtiyaçlar ile temel ihtiyaç olmayan ürünler belirlenerek üretim ve tüketim arasında bir denge sağlanması, bu denge ile de çevreye aşırı yüklenmenin önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca insan hayatı da gereksiz yüklerinden kurtulur.

Fazla üretim sonucu oluşan fazlalıklar çevrenin tahribine, kirliliğin artmasına sebep olmaktadır. Fazla üretimle endüstriyel atıklar artarken sürekli ekilen toprak da giderek verimsizleşir. Verimi artırmak için kullanılan ürünler de bir süre sonra zarara yol açmaya başlamaktadır. Fazla üretim ve fazla tüketimle oluşan kirlilik de ekosistemde yaşayan bitki ve hayvanları etkilemesinin yanında aşırı tüketim sonucu çevreyi kirleten insanı da olumsuz etkilemektedir. Hava, su ve toprak dengesi bozulmakta ve bozulma sonucunda insan sağlığı da olumsuz etkilenmektedir. Atıklar ve kimyasallar su kaynaklarını kirleterek çevre ve insan yaşamı için çok önemli olan temiz suyu kullanılamaz hâle getirmektedir. Tarımda kimyasal gübre ve pestisit kullanımı ile toprak giderek kirlenmekte ve

verimsizleşmektedir, bu durum ilerledikçe gıda zinciri de tehlikeye girmektedir. Yoğun üretimde fosil yakıtların aşırı kullanımı hava kirliliğinin artmasına, bu ise solunum yolu hastalıklarına sebep olmaktadır. Dolayısıyla fazla üretim ve tüketim uygulamaları hem ekosistemi hem de insanların sağlığını tehlikeye atmaktadır. Bu zararlardan korunmak için ekolojik bir yaşam felsefesi olan gönüllü sadelik ile düşük tüketim amaçlanarak insan yaşamını iyileştirmenin yanında çevreye karşı sorumluluk da yerine getirilmeye çalışılır. Sade bir yaşam ve verimli tüketim gezegenimizi ciddi ekolojik zararlardan koruma açısından önemlidir. Sürdürülebilir tüketim alışkanlıklarının benimsenmesi hem doğal çevreyi koruma hem de insan sağlığını koruma açısından büyük önem taşır.

Bireyin yaşamında anlamlı olmayan mallar yığını yok etmesi ve aynı zamanda dürüst, sade, samimi bir hayat sürmesi felsefesi (Demireli, 2014,) olarak tanımlanan gönüllü sadelik kavramı tüketim karşıtıdır. Özgül'e (2010) göre düşük düzeyde tüketimin olduğu, çevreye karşı sorumlu ve kendi kendine yeterliliğin hâkim olduğu gönüllü sadelik, bir yaşam felsefesini ifade eder. Alexander (2011) ise bu yaşam felsefesini bilinçli bir şekilde israfı ve yoğun tüketimi en aza indirmeyi amaçlayan bir yaşam tarzı olarak tanımlar. Dışa dönük basit, fakat içe dönük zengin (Elgin & Mitchell, 1977) bir hayatı vurgulayan bu kavram, mutlu ve ekolojik hayat için tercih edilen bir felsefedir. Alexander (2011) bu felsefeyi, yüksek tüketimi ve tüketim kültürlerinin materyalist yaşam tarzlarını reddeden ve genellikle 'basit yaşam' ya da 'vites küçültme' olarak adlandırılan muhalif bir yaşam stratejisi olarak görür. Tüketimde sadelik ve yeterlilik, çevre duyarlılığı ve insan hayatına önem verme söz konusudur. İnsan hayatında madde ve maddiyatın etkisinin azaltılmasına çalışılırken manevi zenginlikler ve ekolojik hayata saygı artırılmaya çalışılır. Bu şekilde hem mutlu, huzurlu ve sağlıklı bir insan hayatı hem de içerisindeki canlılara saygı duyulan, herhangi bir şekilde bozulmayan ve kirlenmeyen bir ekolojik hayat amaçlanır. Kısaca gönüllü sadelik, bireyin benliğinin zenginleşmesine bireyi materyalist olmayan hedeflere yönlendirerek katkıda bulunan, bunu yaparken de ekosistemdeki dengeyi de gözetken bir yaşam tarzıdır.

1.1. Gönüllü Sadelik Kavramı

Gönüllü sadelik kavramı ilk kez 1936 yılında Richard Gregg tarafından (Akova, 2020) isimlendirilmiştir. Uygulamaları oldukça eski iken bu adla isimlendirilmesi 1936'da, bir yaşam tarzı olarak değerlendirilmesi ise 1970'li (Akova, 2020) yıllara dayanmaktadır. İnsani ve çevresel kaygılar, bu kavramın yeniden gündeme gelmesinde birer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. 1970 ve 80'lerde yaşamlarını sadeleştirmek, ölçeklerini küçültmek isteyen tüketici bölümünün büyümesiyle (Odabaşı, 1999) gündeme gelmiştir. Özgül (2010) gönüllü sadeliğin yaşamın ana amacı ile uyumlayacak şekilde varlık edinmekten ve enerji harcamaktan kaçınma olarak tanımlandığını belirtir. Sade yaşam tarzının önemli olduğu gönüllü sadelik, tüketim odaklı ve materyalist yaşamın karşısında olan bir yaşam tarzıdır. Böylece kişinin mutlu ve sade bir hayat sürmesi hedeflenirken çevresel farkındalık ile çevrenin korunması da sağlanmış olur. Az ve dengeli tüketmeyi, insani değerlerin göz önünde bulundurulduğu iş ve yaşam koşullarını önemseyen gönüllü sadelik çevresel hassasiyeti de ön planda tutar. Gönüllü sadelikte manevî dünyanın önemi ile basit yaşam koşulları birlikte ele alınır. Sahip olmaya değil var olmaya dayalıdır. Bu var olma, insanın kendisiyle ve çevreyle barışık olduğu bir var olmadır.

Alexander (2011) sadeliğin tarihinin krallıktaki şatafatlı hayatını geride bırakarak çileciliğe dayalı bir hayatı benimseyen ve hakikati arayan Buddha ile başlatılabileceğini söyler. Gregg'e (2009) göre de gönüllü sadelik, büyük dinlerin çoğunun kurucuları tarafından (Buda, Lao Tse, vb.) ayrıca çok sayıda aziz ve akil insanlar tarafından (Aziz Francis, John Woolman, Hindu rishiler, Müslüman sufiler, vb.) ve bazı büyük liderler tarafından hem savunulmuş hem de uygulanmıştır. Elgin ve Mitchell'a (1977) göre de gönüllü sadeliğin kökleri Püritenlerin efsanevi tutumluluğuna ve kendine güvenine; Thoreau'nun natüralist vizyonuna; Emerson'un "sade yaşam ve yüksek düşünce" için ruhani ve pratik savunmasına; İsa ve Gandhi gibi bir dizi ruhani liderin öğretilerine ve sosyal felsefesine dayanmaktadır. Görüldüğü üzere maddi yaşama odaklanmak yerine sade yaşama ve manevi değerlere önem verilmesi dünyanın neredeyse tüm dinî metinlerinde, pratiklerinde ve bilgelik uygulamalarında mevcuttur.

Friedman ve Friedman (2010) gönüllü sadeliğin; kendi kendine yeterlilik, daha az ve sorumlu tüketim gibi değerleri gönüllü olarak benimsemek, sürdürülebilirlik, sosyal sorumluluk ve çevre bilinci ile mutluluğa ulaşmanın ve iç huzuru yakalamanın yollarından biri olarak düşünülebileneğini ifade eder. Görüldüğü üzere gönüllü sadelikte az tüketim ile beraber kendi kendine yetme de söz konusudur. Bunları yaparken sürdürülebilirlik de önemlidir. Kişi sosyal sorumluluk bilinci ve beraberinde çevre bilinciyle gönüllü sadeliği seçtiğinde iç huzurunu da yakalayabilir. Alexander (2011) ölçülü olmanın erdemlerinin ve bilinçli maddi sınırlamanın, dünya üzerindeki pek çok yerli halk için ve tarih boyunca görülen hemen hemen bütün dinî öğreti ve uygulamalar için önemli olduğunu belirtir. Lao Tzu, Konfüçyüs, Buddha, Diyojen, Stoacılar, Dini Arkadaşlar Topluluğu, John Ruskin, William Morris, New England Transandantalları (özellikle Henry Thoreau), Avrupalı Bohemler, Tolstoy bu savunuculardan bazılarıdır. Maddi tüketimin azaltılmasını, kaynakların ve zamanın doğru ve verimli kullanılmasını, kişilerin hayatlarının kontrolünün kendi ellerinde olmasını, dış dünyaya bağımlılığın azaltılmasını içeren bu öğreti, inanç ve felsefeler; gönüllü sadeliğin uygulanması için gereken zemine sahiptirler. Dolayısıyla gönüllü sadelik, yaşamda tarih boyunca var olan fakat günümüzde unutilan, tekrar hatırlanması ve hem kendi iyiliğimiz hem de doğanın iyiliği için hayata geçirilmesi gereken bir yaşam felsefesidir.

1.2. Gönüllü Sadelik Kavramının İçeriği

Aşırı tüketim karşıtı olan gönüllü sadeliğin beş ana değeri bulunmaktadır;

- a) Maddi sadelik (kullanımda tüketim karşıtı yapılan davranış)
- b) Kendini belirleme (bireysel gelecek için hayatını daha fazla kontrol altına alma arzusu)
- c) Ekolojik duyarlılık (kaynaklar ile insanların karşılıklı bağımlılığının farkında olmak)
- d) İnsancıl ölçek (daha küçük kurumlar ve teknolojilerin arzulanması)
- e) Bireysel gelişme (iç dünyanın keşfi ve geliştirilmesi arzusu) (Özgül, 2010)

Maddi sadelik, kullanımda sadeliğe gidilmesidir. Gereksiz tüketim alışkanlıklarından kaçınma ve daha az maddi şeylere odaklanma önemlidir. Bu şekilde aşırı tüketimi önlemek amaçlanmıştır. Kendini belirleme, tüketimde kişinin kendisi üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmasıdır. Bireylerin kendi gelecekleri üzerinde daha fazla kontrol sahibi olma isteği ön plandadır. Bu sayede kendi hayatı üzerinde daha fazla kontrole sahip olan birey dışa bağımlı olmayı azaltarak kendi ürünlerini yetiştirme, kendi ürünlerini yapma, tüketimi bir bağımlılık olmaktan çıkarma gibi davranışlarda bulunarak kendine yeterli hâle gelmeye çalışır. Ekolojik duyarlılık insan ve kaynakların karşılıklı bağımlılığını ifade eder. Kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasının gerekliliği ve insanların doğal çevreyle karşılıklı bağımlılık içinde olduklarını anlamaları önemlidir. Bu duyarlılığa sahip olan kişiler, kaynakların ve doğal çevrenin korunması, kirliliğin azaltılması konularında daha duyarlı olur. İnsancıl ölçek, çok büyük ölçekte karmaşık yaşam ve çalışma ortamları yerine daha küçük ve sade diğer bir deyişle daha insancıl ortamları kastetmektedir. Büyük ölçekli kurumsal yapıların yerine insan odaklı, daha kişisel ve yerel düzeyde etkili olan çözümler içerir. Bireylerin ortama ne kattıklarının bilinmesi ve sorumluluk bilincine sahip olunması önemlidir. Bireysel gelişme sonunda kendini gerçekleştirmeyi hedefleyen bir değerdir. Dışsal bağımlılıktan kurtulma ile daha özgür olan bireyler iç huzuruna da ulaşırlar. Kendilerini gerçekleştirerek, hissederek ve farkında olarak yaşamaya başlar ve böylece daha kaliteli bir yaşam sürerler. Shi'ye (2007) göre sade yaşamın başlıca özellikleri: düşünceli tutumluluk; lükse karşı şüphe; doğaya saygı ve hürmet; kendi kendine yetme arzusu; gösterişli ve göze çarpan tüketimden ziyade bilinçli tüketime bağlılık, yaratıcılık ve tefekkürün mala mülke tercih edilmesi şeklindedir.

Gönüllü sadeliğin tüketim karşıtı olması tüketimi tamamen bırakmak anlamına gelmemektedir. Aslında tüketimi tamamen bırakmak değil mümkün olduğunca en aza indirmek demektir. Bu konuda tüketimi azaltmakla tüketimi tamamen bırakmak birbirine karıştırılmamalıdır. Tüketimi azaltmakla kastedilen fazla ihtiyaçlardan ve eşyalardan vazgeçerek kişinin kendisine ve manevi dünyasına alan açması ve tüketimin azalmasıyla üretimi de azaltarak doğanın yükünü hafifletmektir. Lao Tzu "Yeteri kadarına sahip olduğunu bilen zengindir."

der. Yaşamını devam ettirmek için gerekenlere sahip olmak, aşırıya kaçmamak, israf etmemek gönüllü sadelik felsefesinin içerdiği özelliklerdendir. Aşırı ve gereksiz tüketmek yerine yeterince ve ihtiyaç olduğu kadar tüketmek esastır.

Ayrıca gönüllü sade yaşam, yoksulluk içinde bir filozof veya keşiş gibi yaşamak ya da bilim ve teknolojinin tüm kolaylıklarını terk etmek demek değildir. İkel bir duruma gerilemeyi de içermez. Elektrik ya da modern tıbbı reddetmek hiç değildir. Sade yaşamak, şehri terk edip taşrada yaşamak anlamına da gelmez. Ancak bilim ve teknolojinin her zaman sağlık, mutluluk ve refaha giden en güvenilir yol olup olmadığını sorgular. Gönüllü sadelik, daha iyi bir yaşam inancıyla daha az madde ve daha az tüketime bağlı yaşama tercihi ile insan özgürlüğünü güçlendirici bir felsefe olarak anlaşılabilir. Etzioni'nin (1998) de dediği gibi kişinin temel yaşam ihtiyaçları karşılandıktan sonra daha az tüketmek, tüketim kültüründen kurtulduğu sürece bir yoksunluk kaynağı değildir. Yaşamak için mi tüketiyor yoksa tüketmek için mi tüketiyor sorularına verdiği cevap bu konuda ne kadar özgür olduğunun da cevabı gibidir. Ayrıca anlık tüketip atmak ve yenisini alıp tekrar tüketip atmak yerine sürdürülebilir tüketim amaçlanır.

1.2.2. Gönüllü Sadelik ve Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik, üretim ve çeşitliliğin devamlılığı sağlanırken insanlığın yaşamının daimi kılınabilmesidir (Özurgancı Eşkin, 2019). İçerisinde doğal kaynakların etkili bir şekilde kullanılması, çevrenin korunması ve toplumsal adalet yer almaktadır. Sosyal sürdürülebilirlik, çevresel sürdürülebilirlik ve ekonomik sürdürülebilirlik gibi boyutları vardır. Yavuz'a (2010) göre sürdürülebilirlik ancak doğanın sunduğu kaynakların kendiliğinden yenilenebilmelerine olanak tanıyacak hızda kullanılmasıyla sağlanabilir. Gönüllü sadelik ile sürdürülebilirlik çevreye ve canlılara karşı duyarlı olmada ortak yönlere sahip oldukları kadar bu iki kavramın farklı yönleri de söz konusudur. Sürdürülebilirlik daha geniş bir kapsamı ifade ederken, gönüllü sadelik daha çok bireysel yaşam tarzını vurgular. Çevresel farkındalık ve bu konuda sorumluluk sahibi olmak hem gönüllü sadelik hem de sürdürülebilirlik açısından önemlidir. Gönüllü sadelik, bireylerin daha az tüketim ve mülkiyetle daha fazla içsel memnuniyet bulabileceği ve kendilerini gerçekleştirebileceği düşüncesine

dayanırken, sürdürülebilirlik toplumsal ve ekonomik unsurları da içerir. Aslında birkaç fark dışında bu iki kavramın ortak hedefler doğrultusunda birbirlerini destekledikleri görülmektedir. Toplumsal düzeyde bir etki yaratmak için bireyden başlanması gerekliliği dolayısıyla gönüllü sadeliğin sürdürülebilirliğin kalıcı olması ve toplumda yerleşmesi için önemli bir adım olduğu söylenebilir. Sürdürülebilir tüketim ile de aşırı tüketme ve aşırı üretmeye gerek kalmaz.

1.3. Gönüllü Sade Yaşam

Aşırı tüketim, artan tüketimle çevrenin tahrip edilmesi ve insanın huzur dolu bir hayat sürmesinin göz ardı edilmesi gönüllü sade yaşama duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Aşırı tüketimle birlikte sınırlı kaynakların sürdürülebilirliği de tehlikeye girmektedir. Tüketim miktarının fazla olması, sürekli üretme zorunluluğunu ve kaynakların sürekli harcanmasını beraberinde getirir. Kaynakların bu şekilde sürekli kullanılmasının kısıtlanması ve israfa karşı önlem olarak çevre sorunlarının önüne geçilmesinde önemlidir. Gönüllü sade yaşam felsefesi ile bu önlem alınmaya çalışılmaktadır. Ralph Waldo Emerson, bedeli çok büyük olan bir varlığa sahip olmaktansa olmamanın daha iyi olduğunu belirterek aslında bize zarar verecek şeylere sahip olmaktansa onlara hiç sahip olmamanın daha iyi olduğunu vurgular. Sürekli bir şeylere sahip olma ve bir şeyleri tüketme arzusu azaltılarak sürdürülebilir, kaliteli bir ömür hedeflenmektedir. Barton'ın (akt. Akova, 2020) da dediği gibi tüketimde kanaatkârlık ve sadelik, çevre için duyarlı olmak ve yaşam boyunca insani değerlere sahip çıkmak gönüllü yaşamın odaklarıdır. Bu sayede ruhsal doyumla beraber çevre korunması da sağlanır. Etzioni'ye (1998) göre de eğer önemli sayıda insan, yaşamlarını gönüllü sadelik ilkelerine göre yeniden şekillendirirse gösterişçi bir tüketim yaşamı sürdürdükleri zamana kıyasla çevrelerine daha uygun bir şekilde davranmaları muhtemeldir.

Yoksulluk ve hükümetin kemer sıkma politikaları tarafından zorlanmak yerine özgür irade seçimini ifade eden (Etzioni, 1998) bir yaşam felsefesi olan gönüllü sade yaşam, gösterişli ya da savurgan tüketim yerine mütevazı tüketimi yücelten, sadece hizmet dolu bir yaşamı savunmak yerine kişinin bireysel yaşamına da önem veren bir felsefeyi temsil etmektedir. Bu, maddi zenginlikten

ziyade özgüven, kendine yeterlilik, zihinsel ve içsel zenginliğe odaklanma gibi davranışlara dönüşen (Zavestoski, 2002) bir yaşam felsefesidir. Gönüllü sadeliğin özü, sade yaşamdır. Elgin ve Mitchell'ın (1977) dediği gibi dışarıda sade bir hayat, içeride zengin bir hayat esastır. Maddi varlıklar ve sürekli tüketmeye dayalı lüks yaşam tarzı gerçek mutluluk sağlayamazken içsel zenginlik, anlamlı deneyimler ve bunların sonucunda kişinin kendini gerçekleştirebilmesi daha derin ve kalıcı bir mutluluk sağlar.

Gönüllü sade yaşamı seçen bir kişi bir ürünü tüketmeden önce ona gerçekten ihtiyacı olup olmadığını değerlendirir. Ürünün çevreye etkisini göz önünde bulundurur. Karbon ayak izini azaltmaya çalışır. Tüketimi azaltması ile bireyin kendi kişisel hayatı üzerinde daha çok kontrole sahip olması hedeflenir. Gönüllü sade yaşam yalnızca sürdürülebilir bir yaşamı değil, etik kurallar çerçevesinde yaşamayı da içerir. Gönüllü sade yaşam Boujbel ve D'Astous'un (2012) da belirttiği gibi maddi kaygıların öneminin azaltılması, daha iyi kişilerarası ilişkiler ve topluma katılım gibi yeni tutum ve davranışları öğrenmeyi gerektiren bilinçli bir seçimdir. Dış dünyalarında sade, iç dünyalarında ise zengin bir yaşamı tercih eden gönüllü sade yaşam destekçileri yaşam boyu öğrenme, kamusal yaşam, gönüllülük, toplumsal katılım, spor, kültürel faaliyetler ve doğayı gözlemleme veya doğayla bütünleşmeden (Etzioni, 1998) daha fazla mutluluk duyarak yaşamlarından zevk alırlar. Daha az çalışır, daha az tüketir ancak daha çok yaşadıklarını hissederler. Sosyal ilişkilere ve anlamlı deneyimlere odaklanırlar. Hayatlarından aşırı karmaşıklığı ve stresi uzaklaştırmış olurlar. Böylece içsel huzuru elde ederler.

İKİNCİ BÖLÜM

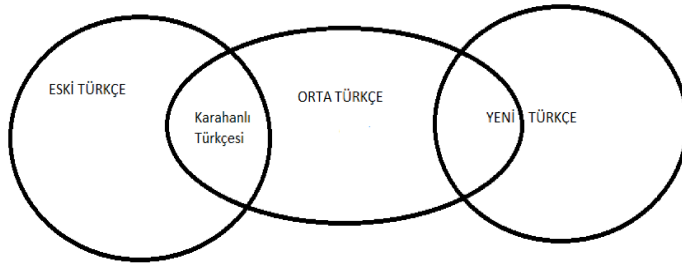
İSLAMİ DEVİR ÖNCESİ TÜRK EDEBİYATI

Türk dili ve edebiyatı dünyanın önemli dil ve edebiyatlarından biridir. Şentürk ve Kartal (2021, s. 25) Türk dilinin yaşının milattan önce 2500-3000 ve 3500 yıllarına kadar götürülebileceğini belirtir. Halman (2011, s. 1) ise Türk edebiyatının yaratıcı geleneğinin milattan öncesine dayandığını ve yazılı eser mirasının on iki yüzyılı kapsadığını ifade eder. Ancak daha öncesine ait henüz bilinen bir yazılı eser olmadığı için kesin bir tarih verilememektedir. Kafesoğlu (2018, s. 322-323) son zamanlarda yapılan kazılar sayesinde Esik kurganında M.Ö. 5-4. yüzyıllara tarihlenen Orhun alfabesi ile yazılmış iki satırlık kitabe ile Tanrı Dağlarında Kurday mevkiinde M.Ö. 2. yüzyıllara tarihlenen Türk yazısı ile yazılmış beş harfli bir kitabe bulunduğunu belirtmektedir. Çin sülalesi tarihi olan Çin-şu'da M.S. 329 yılında Lo-yang'da meydana gelen bir olay sebebiyle 10 Çince işaretten oluşan Hunca bir beyit (Şentürk & Kartal, 2021, s. 27) Türklerde şiir sanatının olduğunun bir göstergesidir. Bu buluşlar Türk dilinin tarihini belirlemek açısından önemlidir. Görüldüğü üzere Türk dili ve yazısı oldukça eski bir tarihe sahiptir.

Bu kitabeler dışında, metinlere bakıldığında ise ilk yazılı metinler Göktürklerin diktiği yazıtlardır. Orhun yazıtları (Bilge Kağan yazıtı, Kül Tigin yazıtı ve Tonyukuk yazıtı) denilen bu yazıtlar önemli yazılı kaynaklardır. Halkın okuması için görülür bir yere dikilen bu yazıtlar Göktürkler zamanında okuryazar ve aydın bir Türk kitlesinin olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca Hoço, İdikut harabelerinde yapılan kazılar neticesinde, eski Türk kültürünü gösteren ve Uygur dili ile edebiyatını açıklayan, zengin eser parçaları elde edilmiştir (Caferoğlu, 1984, s. 166) ve Uygurlara ait mabetlerden elde edilen çok sayıdaki yazma malzeme, Uygur dili ve edebiyatının zenginliğini göstermede önemli bulgulardır. Bunların içerisinde, astronomiye, tıp, din ve edebiyata ait eserler vardır.

Dil tarihi açısından Türkçe, tarihî gelişim seyrine ve geçirdiği değişim süreçlerine uygun olarak çeşitli dönemlere ayrılmakta ve her dönem kendi içinde devrelere bölünerek değerlendirilmektedir (Berbercan, 2014). Türkçe, genel

olarak; Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Yeni Türkçe olmak üzere 3 ana döneme ayrılarak incelenmektedir. Türk dili tarihinde Eski Türkçe dönemi, M.S. VI. yüzyıl ile XI. yüzyıl arasını kapsamaktadır ve Eski Türkçenin birinci evresini Köktürkçe (VI.-IX. yy.), ikinci evresini ise Eski Uygur Türkçesi dönemi (IX.-XI. yy.) oluşturmaktadır (Temel, 2019a, s. 159). Berbercan (2014) Eski Türkçenin üçüncü evresinin Karahanlı Türkçesi (11. yy. – 13. yy.) dönemi olduğunu belirtir. Karahanlı Türkçesi dönemi eski Türkçe dönemi ile orta Türkçe arasında bir geçiş dönemi olarak da görülebiliyor. Eski Uygur eserlerinin dili, Orta Türkçe dönemindeki lehçelerin oluşmasında rol oynamıştır. Özetlemek gerekirse Eski Türkçe dil malzemesinin beslendiği kaynaklar; VII. ve X. yüzyıllar arasından kalma taş ve bir kısmı kâğıda yazılı Runik harfli metinler, IX. ve XVII. yüzyıllar arasından kalma Uygurca yazmalar ve XI. yüzyıldan kalma Karahanlı Türkçesiyle yazılmış metinlerdir (Uçar, 2016).

Şekil 1: Türkçenin Dönemleri

Orta Türkçe dönemi, Eski Uygur Türkçesinden Kıpçakça ve Çağataycaya geçiş sürecinin başladığı Karahanlıca ve Harezmi diyalektleri başta olmak üzere, Kıpçakça, Çağatayca, Eski Anadolu Türkçesi ve Volga Bulgarcasını içine alır (Aslan Demir & Demir, 2020). Yaklaşık olarak 11. ve 17. yüzyıllar arasındaki Türk dili dönemini kapsar. Orta Türkçe dönemi; Doğu kanadı, Batı (Oğuz) kanadı ve Kuzey-Batı kanadı olmak üzere üç bölümdür. Yeni Türkçe dönemi ise çağdaş Türk lehçelerinin yazı dili olarak Türk dünyasında kullanıldığı dönemdir. Fuad Köprülü ise Türk edebiyatı dönemlerini; İslam Öncesi, İslam Etkisinde ve Batı Medeniyeti Etkisinde şeklinde tasnif eder. Vasfi Mahir (Engin, 2011) ise bu tasnifte tarih ve coğrafya unsurlarını göz önüne alarak şu şekilde bir sınıflandırma yapar: Orta Asya Türk Edebiyatı (Müslümanlıktan önce 8-10. Yüzyıl ve

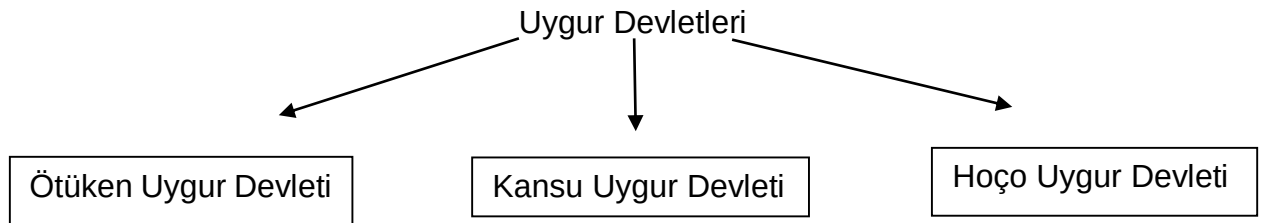
Müslümanlıktan sonra: 11-12. Yüzyıl), Orta Asya ile Anadolu Arasında Türk Edebiyatı ve Anadolu Türk Edebiyatı.

2.1. Uygur Dönemi Türk Edebiyatı

Uygur etnik adı, ilk olarak Bilge Kağan yazıtında geçmektedir. Doğu yüzü 37. satırında şu şekilde geçmektedir:

uygur elteber yüzçe erin ilgerü tezip bardı

“Uygurların ilteberi yüz kadar adamla doğuya doğru kaçıp gitti.” (Tekin, 1988, s. 8-9) Kao-chü / Kao-che (yüksek arabalılar) adıyla anılan Uygurlar, 6. yüzyılda Tölis/Tölös (Tieh-le) birliğinin içinde yer alan (Ağca, 2018) Türk boylarından biridir. Taşağıl’ın (2019b) belirttiğine göre 8. asrın ortasında Gök Türkleri yıkarak bağımsızlıklarını elde eden Uygurlar, Orta Asya coğrafyasında örgütlü bir şekilde ortaya çıkan üçüncü kağanlıktır. Aydın’a (2021) göre Çin kaynaklarında adları; *Huihe*, *Huihu*, *Weihe*, *Weiwu*, *Yuanhe*, *Yuange*, *Weiwuer* gibi biçimlerde geçmektedir. Uygur adının manası ile ilgili 974’te tamamlanan Çince *Kiu Wu Tai* adlı eserde “Şahin sür’ati ile dolaşan ve hücum eden” diye (Kafesoğlu, 2018, s. 215) bir açıklama vardır.

Şekil 2: Uygur Devletleri

Togan (2018) Uygur ülkesini, Türk edebî dilinin büyük bir kudretle yaşatıldığı memleket olarak nitelendirmiştir. Demir ve Yılmaz (2006) Uygurların kullandıkları alfabeler ve oluşturdukları edebiyattan söz ederken Uygurların yaklaşık dört yüzyıllık egemenliklerinde Soğd alfabesinden gelişmiş Uygur yazısını, Soğd

alfabesini, Brahmi ve Tibet alfabelerini kullandıklarından bahsetmiş, Soğdca, Sanskritçe, Toharca, Çince ve Tibetçeden Maniheizm'e, Budizm'e ve Hristiyanlık'a ait metinleri tercüme ederek dinî çeviriye dayalı zengin bir edebî ortam oluşturduklarını belirtmişlerdir. Bu dil gramer, kelime hazinesi, tür ve üslûp yönünden büyük bir gelişme (Şentürk & Kartal, 2021, s. 29) göstermiştir. İslami Devir öncesi Türk edebiyatının Köktürkçeden (VI.-IX. yy.) sonraki ikinci evresini oluşturan Eski Uygur Türkçesi (IX.-XI. yy.) döneminde kalem alınmış olan eserleri Ercilasun (2017) ait oldukları inanç çevrelerine göre dört başlık altında toplamıştır. Bunlar:

1. Maniheist çevreye ait eserler
2. Budist çevreye ait eserler
3. Hristiyan çevreye ait eserler
4. Müslüman çevreye ait eserler (s. 226).

Caferoğlu (1984, s. 165) Uygur hükümdarlarının saraylarında, yerli ve yabancı tarihçileri, şairleri, alimleri, sanatkarları ve musikişinasları himaye ettiklerini belirtir. Bu durum bize dil, edebiyat ve sanatın gelişmesinin bir diğer sebebini gösterir. Yöneticiler tarafından desteklenen edebiyat ve sanatın giderek zenginleşmesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Ögel'e (1971, s. 85) göre bugünkü Orta Asya Türklerinin çoğunluğu dil ve inanç bakımından Uygurlardan geliyorlardı. Bu yüzden Karahanlı Devleti ile Çağatay Edebiyatının kökleri Uygurlara dayanmaktadır. Doğu Türkçesinin yüksek bir seviyeye gelme sebebi Uygurlardır. Bu durumu Karagöz (2020) de Uygurların edebiyat ve dil sahasında Karluklara öncülük edebilecek duruma geldikleri ve Karahanlı Devletinin dil ve yazısının Uygur etkisiyle doğup geliştiği şeklinde belirtmiştir. Kısacası Uygurlar sadece kendi zamanlarda dil, edebiyat ve sanatı geliştirmekle kalmayıp kendilerinden sonra gelen Türk devletlerini de bu konuda etkilemişlerdir.

Eski Uygur Türkçesinin sözvarlığı, pek çok değişik inanç sistemi ve yerleşik yaşam tarzının da etkisiyle çeşitlilik oluşturur. Ötüken (Orhun) Uygur devletinin 3. kağanı Böğü Kağan zamanında (759-779) Maniheizm resmî din kabul

edilmiştir (Ağca, 2018, s. 23). 762 yılında Çin’de çıkan bir isyanı bastırmak üzere Çin’in başkenti Çan’an’a sefer düzenleyen Böğü Kağan, bu sefer bitiminde Karabalgasun’a yanında Mani rahipleriyle döner. Rahipler kendisini ikna ederek Maniheizm’i devlet dini olarak kabul etmesine vesile olurlar. Bu önemli olay sonucunda Türkler, o ana kadarki hayat tarzlarını değiştirmişler, yerleşik hayata geçerek tapınaklar inşa etmişlerdir. Maniheizm, 8. yüzyılın ortalarından 11. yüzyılın ilk yarısına kadar kabul görmüşse de bu tarihten sonra yerini Türk kültür tarihinde diğer bir önemli din olan Budizm almıştır. Kansu Uygurları da Turfan, Hami, Kaşgar, Beşbalık, Kuca gibi şehirlerde yerleşik hayata alışıarak sanat, edebiyat ve ticaret alanında kendilerini geliştirerek ortaya güzel eserler koymuşlardır (Taşağıl, 2020, s. 17). Uygur Türklerinin Tarım bölgesine ve Kansu’ya gidip burada yerleşik yaşama geçmeleri ile iktisadî, sosyal ve kültürel hayatlarında birtakım değişiklikler meydana gelir (Temel, 2019a), bu değişiklikler güzel eserler ortaya koymalarını açıklamaktadır.

Azılı ve Tulum (2015) da Uygurların edindikleri edebî tecrübeler sayesinde lirik şiirler, ilahiler, medhiyeler, dualar, tövbe duaları, yakarışlar, vecizeler, ahlak kitapları, Budist felsefeyi içeren manzum-mensur hikâyeler, vaaz kitapları (sutralar) ve seyirlik eserler (körünç) kaleme alarak zengin bir edebî miras bıraktıklarını ifade ederler. Bu eserlerden *Maitrisimit*, körünç olarak yazılmıştır. Ata (2019, s. 22) *Maitrisimit*’in bir kısmının Buda’nın hayatını anlattığı için konu bakımından jatakaların arasına girdiğini, bir kısmının ise onun vaazlarını içine aldığı için sutralara ait olduğunu ifade eder. *İyi Düşünceli Prens - Kötü Düşünceli Prens* öyküsü de jatakaldandır. *Nirvanasutra*, *Maytrisudur*, *Saddharma-pundarika sutra* (*Kuan-şi-im Puser*), *Suvarnaprabhasa sutra* (*Altun Yaruk*), *Amitabhasutra*, *Sekiz Yükmek* adlı sutralar Buddha’nın vaazlarının yer aldığı eserlerdir. Budist Uygurlara ait yazılı ürünler arasında ayrıca *dharani* adı verilen büyü formüllerinin yazıldığı metinler de vardır (Ata, 2019, s. 24). Bu eserler Budist Uygur edebiyatının düzyazı ürünlerine örnektir. Ayrıca bu edebiyata ait şiir türünde ve genelde özgün yaratı olan ürünleri Reşit Rahmeti Arat *Eski Türk Şiiri* adlı eserinde bir araya getirmiştir. Ağca (2014) Eski Uygurca metinleri, dil özelliklerindeki değişkenliğe göre beş evreye ayırabileceğimizi ifade ederek bu beş evreyi şu şekilde gösterir:

- a) Erken evre: Yazılmış metinlerin tamamı Maniheizt çevreye aittir.
- b) Klasik öncesi evre: Yazılmış metinlerin büyük bir çoğunluğunu Maniheizt metinler oluşturmakla birlikte erken tarihli bazı Budist metinlerin de bu evrede yazılmaya başlanır.
- c) Klasik evre: Yazılmış eserlerin genelini Budist çevrede yazılmış eserler oluşturur.
- d) Klasik sonrası evre: Yazı dilindeki standartlaşmış şekillerin yanı sıra yeni şekiller de görülür.
- e) Geç evre: Hem Budist çevrede hem de din dışı konularda yazılmış metinler bulunur ve bu metinler birçok bakımdan önceki yüzyıllarda yazılmış metinlerden farklıdır.

Yerleşik hayata geçen Uygurlar, farklı bir yaşam kültürü seçmenin yanında seçtikleri Maniheizm, Budizm, Hristiyanlık ve İslâm gibi farklı dinlerin etkisiyle çeşitli edebiyat ve sanat eserleri ortaya koymuşlardır. Uygurlar, tarımdan yerleşik uygarlığa geçince bu uygarlığın gerektirdiği çok yönlü fikir akımlarını benimsemişler ve kültür hayatına, gerek çeviri yoluyla gerekse telif eserlerle etken biçimde katılmışlardır (Yavuz, 2011). Uygurlardan kalan ve büyük bir bölümü Maniheizt ve Budist çevrelere ait olan Türkçe metinlerin yazımı, 8. yüzyıldan 14. yüzyılın sonlarına kadar yaklaşık yedi yüzyıl boyunca devam (Ağca, 2014) etmiştir. Taşağıl'a (2019a) göre Türk tarihinin bozkır kültürüne kıyasla sanatsal açıdan çok farklı bir cephesini oluşturan Uygurlar, bu sebeple özel bir yere sahiplerdir. Ayrıca yapılan dinî tercümelele ile Uygur Türkçesinin sözvarlığında önemli artış meydana gelmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESKİ TÜRKLERDE BUDİZM

Türkler Budizm’le ilk defa I. Köktürk Kağanlığı Dönemi’nde, VI. yüzyılda karşılaşmışlardır, ama o zamanlar halktan ziyade daha çok yönetici sınıf tarafından kabul görmüştür. Ögel (1971) bu durumu Budizm, soylu devlet erkânı arasında rağbet görürken halkın ve askerlerin tepkisi karşısında silinmişti şeklinde anlatır. II. Köktürk Kağanlığı kurulduktan sonra ise Çin ile ilişkiler kötü olduğundan Budizm’den uzak durulmuş, daha sonra Bilge Kağan Budizm’e sıcak bakmaya başlasa da danışmanı Tonyukuk tarafından Budizm’in Türk halkının yaşam tarzına uygun olmadığı gerekçesiyle bu fikrinden vazgeçirilmiştir. Ancak Budizm ile tam tanışma ve Budizm’i halkın da kabul etmesi Uygurlar döneminde gerçekleşmiştir. Karagöz’ün (2020) belirttiğine göre Uygurlar, bu dinin yalnızca âdetlerine uyan taraflarını almışlardır. Çünkü eski Türk inançlarından kopamamışlardır. Geleneklerine uyan taraflarını almalarından dolayı yeryüzünde et yiyen “Yaylacı Budistler”, ilk ve son olarak Uygurlar olmuşlardır (Ögel, 1971, s.87).

Öger (2008) Budizm’in Uygur Türkleri arasında yayıldığı dönemle ilgili olarak Uygur bilim adamları arasında iki farklı görüşün yer aldığına dikkat çeker. Bunlardan birincisi, Uygurların 840 yılından önce Ötüken bölgesinde iken Budizmi kabul ettikleri şeklinde; ikinci ve yaygın görüşün ise Uygurların Ötüken’den batıya göçmeden önce Maniheizt oldukları ve 840 yılından sonra Budizm’i kabul ettikleri şeklinde olduğunu belirtir. 840 yılında Kırgızlar tarafından mağlup edilen Uygurlar, farklı bölgelere göç etmişlerdir. Gittikleri bölgelerde devlet kurmuşlar, kültür dünyamıza katkılarda bulunmuşlardır.

Uygurlar, kervan yollarını ellerinde bulundurarak ticareti öğrenmişler, şehri ve şehir hayatını yakından gözlemlemişlerdir. Bu gözlemler sayesinde ve ticaret mallarını koruma ihtiyacı, Çinlilerle evlenme gibi sebeplerle şehir hayatına geçmişlerdir. Bu geçişle tarım bölgelerinde yerleşme ve tarımda ilerleme olmuştur. Tekin (2019b), Uygurların yerleşik hayata geçmelerinin yerleşik medeniyet ürünlerini benimsemelerine ve kendilerinden de bir şeyler katmalarına

zemin hazırladığını belirtir. Şehirler kurarak tarımla, ticaret ve zanaatla veya manastırlara katılarak ilim, kültür ve sanatla uğraşmışlardır. Şimdiye kadar yapılan kazılarla kağanların emri ile en az üç şehir (Baybalık, Ordubalık ve Por Bajın) inşa edildiği öğrenilmiştir. Uygur devrinde gerçekçi portre sanatı gelişmiştir (Taşağıl, 2020, s. 23). Bu devre ait hukuk vesikaları da dikkat çekicidir. Yerleşik hayata geçtikten sonra dinî eserler verme konusunda da ilerlemişlerdir. Türk Budist mimarisi gelişmiştir. Bunlardan biri olan stupalar (mezar anıtları) daha sonraki Türk türbe mimarisinin temelini oluşturmuştur.

Şahin'in (2019) belirttiğine göre Budizm'in kurucusu Sakyamuni (M.Ö. 563-483) olarak anılmaktadır. "Sakya kabilesinin ulusu" anlamına gelen Sakyamuni'nin gerçek adı ise Siddhartha'dır ve bu ismin karşılığı ise "hedefine ulaşan" (Şahin, 2019) şeklinde ifade edilebilir. Buddha ise "aydınlanan" anlamına gelmektedir ve Uygurca karşılığı "Burhan" veya "Burkan" dır. Şakya kralı Şuddhoda'nın oğlu olarak dünyaya gelen Buddha daha anne karnındayken kâhinler onda bilgelere mahsus özellikler hissetmişlerdir. 16 yaşındayken Prenses Ysudhara'yla evlendirilmiş, sarayda maddi güvenceyle dolu bir yaşam sürmüştür. Ancak zengin ve rahat yaşama rağmen bir türlü tatmin olamamış, kendini mutlu hissedememiştir. Bir ara saraydan ayrıldığında tüm düşüncelerini tamamen sarsan hastalık, yaşlılık ve ölüm gibi gerçeklerle tanışmış; yaşamın ve gerçeğin ne olduğunu bulmak için bir arzu duymaya başlamıştır. Daha sonra ise hakikati arama ve insan varlığının sorunlarını çözme arzusuna dayanamayarak yeni doğan oğlu Rahula'yı ve sarayı terk ederek dilenci ve dindar hayatı sürmeye başlamıştır. Kendi yolunda yürümeye devam ederken Bodhgaya denilen ağacın altına oturmuş ve gerçeği buluncaya kadar oradan kalkmamıştır. Sonunda ise aydınlanarak Buddha unvanını kazanmıştır. Benares'teki ilk vaazından sonra 79 yaşına kadar şehir şehir gezerek inancını anlatmıştır.

Budizm, Mahayana "büyük sal" (kuzey) ve Hinayana "küçük sal" (güney) olmak üzere her iki büyük mezhebiyle bölgede en yaygın olan inanç sistemiydi (Demir, ve Yılmaz, , 2006, s. 148). Bu iki mezheple birlikte Madhyamayana "ortanca sal" isimli üçüncü bir mezhep daha vardır. Eski Uygur Türkçesinde "üç kölüngü" olarak ifade edilen bu mezhepler hem su hem kara vasıtalarına

benzetilmişlerdir. Hinayana “küçük sal” veya “gazal arabası”, Madhyamayana “ortanca sal” veya “ceylan arabası” ve Mahayana “büyük sal” veya “öküz arabası” ile temsil edilir (Zeren, 2019). Hinayana, Budizm’in erken dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Bireysel kurtuluşa odaklanan bir yaklaşıma sahiptir. Uygulayıcıları keşişler ve rahibelerden oluşur. Aydınlanmış kişi samsara döngüsünden kurtulmuş ve Nirvana'ya ulaşmıştır. Madhyamayana mezhebinde ise mantık ve analiz vurgulanarak düşüncelerin ve fikirlerin incelenmesi ve analiz edilmesi yoluyla gerçeğin doğasını anlama önemlidir. Mahayana mezhebi tüm insanlar ve canlılar için aydınlanmayı ve Nirvana'ya ulaşmayı amaçlar. Her şey birbirine bağlıdır. Halka daha çok yer açılmış, Hinayana’daki gibi uygulayanların sadece keşişler ve rahibeler olması durumundan vazgeçilmiştir. Diğer varlıklara zarar vermekten kaçınma ve onlara karşı sevgi, anlayış ve merhamet gösterme büyük öneme sahiptir.

Şekil 3 :Ting yûn-P'eng (Nan-yü) Tarafından Çizilmiş Üç Vasıta Tasviri 1560 (akt. Zeren, 2019)

Öger'in (2008) belirttiğine göre 1. yüzyılda Çin topraklarına girmiş olan Budizm, 120'li yıllarda günümüzde Uygurların yaşadığı Doğu Türkistan topraklarında yayılış göstermiştir. Kuşan ve Yü-eçi Türk kabileleri bu dinin yayılışında büyük bir unsur olmuştur. L. Ligeti (akt. Öger, 2008) Yü-eçiler'in gayretli Budistler olmaları yanında, dinlerini yayma hususunda önemli bir paya sahip olduklarını belirterek İç Asya'da Budizm öğretisini etrafa taşıyanların, keşiş

manastırlarını yapanların ve Çin’de de Budizm’i yayanların onlar olduğunu ifade eder. Yaman ve Zengin (2018) ise Xiao Ming Di isimli Çin kaynağında Muhan Kağan döneminde (553-572) Budizm’in kabul edildiğinin belirtildiğini, fakat başka bir Çin kaynağında ise Taspar Kağan döneminde (572-581) Budizm’in kabul edildiğini, hatta *Mahāparinirvāṇa Sūtra* isimli eserin Taspar Kağan’a sunulduğunu ifade ederler. Bu eserler beraberlerinde çeviri faaliyetlerinin de önem kazanmasına yol açmışlardır. Uygur Türkleri tarafından yapılan çeviri faaliyetlerinin sonucunda önemli bir Budist çevre Türk edebiyatı oluşmuş ve yüzyıllar sonrasına örnek olabilecek düzeyde türetmeler gerçekleştirilmiştir (Yavuz Öz, 2017).

Görüldüğü üzere Türklerin Budizm ile ilk tanışmasına dair farklı görüşler vardır. Zeren (2019) Doğu Türklerinin Budizm ile olan ilk kesin temasının Büyük Hun Devleti’nin parçalanmasından sonra Kuzey Çin’de kurulan Hun Devletleri’ne uzandığını söyler. Chao Devleti ile Çin’e yerleşmeye başlayan Budizmin, Kuzey Liang Devleti ve çoğunluğun ardından Hunların teşkil ettiği Kuzey Wei (Tabgaç) Devleti (386-534) ile birlikte kurumsallaşmaya başladığını belirtir. Batı Türkistan’da Türkler arasında Budizm’i ilk savunanların Kanglılar (Kengeres) olduğunun söylenebileceğini belirten Zeren (2019), Budizm’in Akhunlar ve Göktürkler arasında görülmesine rağmen Turfan ve Kansu Uygurları arasında X.-XII. yüzyılları arasında en parlak dönemlerini yaşadığını ifade eder. Budizm 4. yüzyıldan itibaren kuzeye doğru ilerlemiş ve İç Asya’nın en önemli bölgesi olan Tarım havzası sessizce, fakat geniş ölçüde Budist ülkesi hâline gelmiştir (Öger, 2008) ve böylece Kaşgar ile Kuça Hinayana mezhebine, Yarkent ve Hoten ise Mahayana mezhebine katılmıştır. Bu mezhep canlı yaşamına verdiği değerle dikkat çekmektedir.

Conze (2005) Türklerin Buda’ya “Buyur, hoş geldin” der gibi *Bur* dediklerini ama “Tanrı” yerine “Nirvana”yı gösterdiği için ona “tengri” demek yerine “han” sanını verdiklerini belirtmiştir. Bazı lehçelerde “Han”, “Kan” olmuştur. Yazılı olarak ilk defa Uygurcada görülen *burkan* kelimesinin Çince den alınmış olunabileceği de ifade edilir. Tekin (2019b) bunu Çin. ‘fo < b’iu-et ve kan ‘hükümdar’ anlamına gelirken, genel Çincedeki “t” sesi, kuzey Çince de “r” sesine karşılık gelir ve

buddha kelimesinin a- hecesi düşerek buddh kelimesi bur (tanrı) olur şeklinde belirtir. Burkancılıkta (Budizm) bodhisattva, burkandan sonra gelir. Tekin'in (2019b, s. 24) belirttiğine göre Uygurların da bağlı olduğu Mahayana mezhebinde Bodhisattva; büyük din adamlarına, dine hizmet eden hükümdarlara, beylere verilen bir unvan olarak kullanılmıştır.

Uygurlar Budizm'in üç mezhebinden Mahayana mezhebine mensuptu. Bu mezhepte canlı varlıklara karşı acıma duygusu büyük bir önem taşır. Tekin'in (2019a, s.5) belirttiğine göre Mahayana mezhebinde Bodhisattva Nirvana'dan vazgeçerek canlı varlıkları salına doldurup onları karşı kıyıya geçirir ve en son varlık da kurtulana kadar Nirvana'yı kabul etmez. "Aydınlanma" anlamındaki *Bodhi* ile "varlık, öz" anlamındaki *sattva* sözcüklerinden oluşan (Aşvaghosha, 2022, s. 260) *Bodhisattva*, aydınlanarak Buddha olmayı amaçlayandır. Aydınlanarak doğayı ve yaşamı anlar, doğa ve yaşamın ötesinde saklı olan yalın gerçeği kavrar. Zeren'in (2019) belirttiğine göre kendisini sadece yolu gösteren bir rehber olarak tanımlayan Buddha'nın unvanlarından biri de "kervan lideri" (*sārthavāha*) idi. Uygur edebiyatında eserlerin çoğu Mahayana mezhebine göredir. Ancak *Dirghāgama*, *Madhyamāgama*, *Samyuktāgama*, *Ekottarāgama*, *Ātānatika Sūtra* gibi Mahayana mezhebine ait olmayan (Ağca, 2018, s. 29) eserler de vardır.

Budizm'de özellikle de Mahayana öğretisinde Bodhisattvalar, canlıların iyiliği ve onların kurtuluşu için kendilerini feda etmektedirler (Tokyürek, 2013, s.255). Canlı varlıkların kurtarıcısı olmak isterken bu kendilerini feda ediş yüce bir amaçtır. Böylece canlıları kurtararak ve onları mutlu ederek kendini aşmaktadır. Kendi kendisini aşmak en önemli amacıdır. Her şey birbiri ile bağlantılıdır, bu bağlantılı olma durumu dünyaya ve diğer canlılara karşı şefkati artırır. Cömertlik ve iyi ahlaklı olmak önemlidir. Cömertçe vermek, nesnelere, maddiyata bağlanmanın üstesinden gelmenin önemli bir adımıdır. Ayrıca bu mezhepte inzivaya çekilme ve yalnız gezen derviş olmadan ziyade halka ve halkın aydınlanmasına daha çok yer verilmiştir. Aydınlanma ise doğanın ve yaşamın anlamını anlamak, bunların ardındaki gücü ve yalın gerçeği kavramaktır (Conze, 2005, s. 64). İnsanlara acıma ve yardım etme, onların iyiliği için çalışma

inzivaya çekilmekten daha önemlidir. Bu özellik ise halkına önem veren Türklerin bu mezhebi tercih etmesinde önemlidir. Bu mezhepte doğru davranışlar ve doğru konuşma teşvik edilir, zararlı davranışlardan ise uzak durmak tavsiye edilir. Kozak'a (2021, s. 65) göre belli başlı zararlı davranışlardan bazıları; çalmak, can almak, kişiyi, tabiatı ya da huzuru yıkıma uğratmak ve fazla müsamahadır. Çalıştığın işte kötülükten uzak durmak ise doğru geçim yolunun özelliğidir.

Özellikler	Açıklama
Bodhisattva olma	Bodhisattva, Bodhisattva olmanın gerektirdiği zorluğa ve engellere rağmen, tüm canlıların kurtuluşu için çalışmak anlamına gelir.
Evrensel bir yaklaşım	Mahayana Budizminde herkesin aydınlanmaya ulaşabileceği fikri vardır. Böylece daha geniş bir kitleyi hedefler.
Bodhisattva'nın ideali	Mahayana Budizmi, tüm canlıların kurtuluşuna yönelik Bodhisattva idealine sahiptir. Bodhisattva, aydınlanmaya ulaşsa bile, tüm canlıların acılarına karşı yardım etmeye devam eder.
Aydınlanma	Canlıların mutluluğu için çalışma, doğanın ve yaşamın anlamını kavrama, kendini feda edebilme ve bu şekilde kendini aşma

Tablo 1: Mahayana Mezhebinin Özellikleri

Yaman ve Zengin (2018) Mahayana mezhebinin Uygur Türkçesinde “uluğ kölüngü” olarak adlandırılmış olduğunu bu dönemde Sanskrit ve Çince'den pek çok eserin Türkçeye tercüme edildiğini ifade ederler. Bu çeviriler sayesinde Uygur Türkçesi ve Uygur edebiyatı büyük gelişme gösterebilmiştir. Çeviri eserler dışında tamamıyla Uygurlar tarafından oluşturulan eserler de vardır. Elverskog, çeşitli günah çıkarma metinleri, *Sadaprarudita* ve *Xin tözin ukıtdaçı nom* adlı metinlerin herhangi bir dilden çevrilmeyen bu tür eserler olduğu kanaatindedir (Ağca, 2018, s. 28).

Uygur kültür ve edebiyatının şekillenmesinde Budizm'in büyük bir etkisi vardır. Uygurların Turfan ve Kansu'ya göçüp bu bölgelerde birer devlet kurmalarıyla Budizm etkisi oldukça artmış; Uygurlar, Budizm'in yerleşik olduğu ve Budist Hintli, İranlı, Tohar ve Çinlilerin birlikte yaşadıkları bu muhitten yoğun bir

şekilde etkilenmişlerdir (Zeren, 2021). Bu etkilenme edebiyat ve sanata yansımıştır.

Her dinde olduğu gibi Budizm'de de bazı ahlâk kuralları vardır ve Uygurlar Budist eserlerde bu kurallara dikkat etmişlerdir. Bu kurallar yazma eserlerdeki öykü ve şiirlere ve hayat görüşlerine yön verir. Reşit Rahmeti Arat bu kuralları şu şekilde sıralamıştır:

- a) Canlıları öldürmemek
- b) Başkasının malını zorla almamak ve çalmamak.
- c) Başkasının karısı ile temas etmemek.
- d) Yalan söylememek.
- e) İftira etmemek.
- f) Kaba ve çirkin söz söylememek.
- g) Yüze gülmemek.
- h) Başka birisinin malına tama' etmemek ve haset etmemek.
- i) Öfkelenmemek.
- j) Aykırı fikirde olmamak. (1942, s.59)

Şiddetin ve zararın azaltılmasını teşvik eden gönüllü sadelik açısından bakıldığında bu kurallarda yaşamın değerini koruma, doğaya ve canlılara saygı duyma anlayışı görülür. Maddi hırslardan uzak durmak ve başkalarının haklarına saygı göstermek önemlidir. Doğruluk ve dürüstlük önemsenirken yalan söylemek hoş görülmez, onun yerine açık ve doğru iletişim, basit ve samimi ilişkiler yüceltilir. Adaleti sağlamak, hoşgörü ve anlayışla diğer insanları değerlendirmek ve haksız yere suçlamamak bu kurallarda yer aldığı gibi kişinin kendini gerçekleştirmesine olanak sağlamak isteyen gönüllü sadelik için de önemlidir. Nezaket, saygı ve empati üzerine kurulu bir yaşam ile içsel dinginliğe sahip olma desteklenir. Başkalarının sahip olduklarına odaklanma ve kıskançlık hissiyle mücadele etme önemlidir, çünkü insanlar bu duyguların da körüklemesiyle gereğinden fazla tüketim yaparlar ve hem kendilerine hem de etraflarına zarar verebilirler.

Bireylerin iyilik ve mutluluğunu, iyi ve kötünün ölçütü kabul eden Budizm'in temel görüşü, "Her şey sonludur." olarak özetlenebilir (Karagöz, 2020). Bireyin acılardan kurtulup özgürlüğe, mutlak huzur ve mutluluğa ulaşabilmesi için var olma arzusunu ve benliğini bırakması, varlık susuzluğunu yok etmesi gerekir. Buddha, aydınlanmasından sonra Budizm'in dört temel öğretisini ortaya koymuştur. Bu dört asil gerçek: her şey acıdır, ızdırap kendi arzularımızdan kaynaklanır, kendi arzularımızın kökünü kurutmak ve Nirvana'ya girmek kendi elimizdedir ve her şey ızdırabın kökünü kurutabileceğimiz yol ile (Tokyürek, 2019a, s. 19) mümkündür. Kendi bedenimize ve etrafımızdaki diğer varlıklara "O benim, bana ait" görüşüyle bakmak, sahip olma ve tüketme duygu ve arzusuyla hareket etmek mutsuzluğun kaynağıdır. Arzulardan vazgeçerek bu acı ve ıstıraplar sona erdirilebilir.

Aydınlanan Bodhisattva (Buddha namzeti), Buddhalığa ulaşınca kadar altı pâramitâyı gerçekleştirmeye çalışır. Bu altı pâramitâ: eli açıklık, sabır, erdemli olmak, çaba (gayret), meditasyon ve bilgelik (Conze, 2005, s. 65) olarak sıralanabilir. Bu pâramitâlar (olgunlaştırıcılar) Mahayana mezhebi için büyük önem teşkil etmektedir. Buddha namzeti bir iş yaparken kendi çıkarlarını düşünmemeli, gerçeğin ve diğer varlıkların özünü ve taşıdıkları anlamları kavramalı ve onlara saygı duymalıdır. Onlara karşı şefkat ve merhamet duymalıdır. Bu şekilde bilgeliğe ve aydınlanmaya ulaşır.

Budizm'deki samsara (sonsuz bir şekilde doğma ve ölme) döngüsü altı farklı varlık alemini içerir. Bunlar sırasıyla *tamug*, *priit*, *asur*, *yılkı*, *yalanguk* ve *tengri* ajunlarıdır (alemleridir) (Azılı & Tulum, 2015, s. 39). Buddha namzeti bu altı alemden geçmek zorundadır. Çatiklerde bunlar metnin içine gizlenirler. Çatikler (jatakalar), Buddha'nın başından geçenleri anlatan bir tür masalımsı halk öyküleridir (Conze, 2005, s. 75).

3.1. Budizm Etkisiyle Yazılmış Uygurca Eserler

Ağca (2014), Türklerin, Budizm ile Hunlar ve Köktürkler zamanında tanışmış olsalar da ilk Budist metinlerini 9. yüzyılın ikinci yarısında Tarım Havzası'na göç

ettikten sonra yazdıklarının tahmin edildiğini belirtir. Bu ise Budist eserlerin Uygurlar döneminde daha çok yazıldığı anlamına gelir. Ancak Budizm'in Türkler arasında yaygın olarak kabul görmesi daha geç bir zamanda gerçekleşmesine rağmen, Köktürk kağanlığının ilk döneminde Budist faaliyet tespit edilebilmektedir. Barutcu Özönder (2003) bir savaş esnasında ele geçirilen Budist rahip Hui Lin'in telkinleriyle Taspar Kağanın (572-581) Budizm'i kabul ettiğini ve sonrasında onun Ch'i imparatorluğundan Budist kitaplar olan *Nie-p'an*, *Hua-yen*, *Ching-min* ve *Shih-tung-lü* adlı kitapları istettiğini belirtir. Ayrıca Budist manastırlar inşa ettirmiştir. Ögel (1971, s. 129) her Uygur mabedinin bir kitaplığının bulunduğunu belirterek şehrin içinde var olan 50 kadar Budist mabedinin hepsinin de değerli kitaplarla dolu kitaplıklara sahip olduğunu ifade eder.

Budizm'in Uygur Türklerine birçok katkısı olmuştur. Bunlardan biri de kültürel ve sanatsal açıdan yaşanan canlanmadır. Uygurlar, Budist sanatını geliştirerek, Budist tapınakları inşa ederek ve Budist yazıtlarını çevirerek hem dil, edebiyat ve mimariyi geliştirdiler hem de Orta Asya'da Budizm'in yayılmasına önemli katkılarda bulundular. Bir diğer değerli katkıları ise Budist terimlere Türkçe karşılık bulmaları olmuştur. Ayrıca taş yazıtlar yerine fırça ve kalem kullanarak yazma ve basma teknikleriyle kâğıt üzerinde eserler vermişlerdir. Bu ise Türkçenin zenginliğinin kitaplara yansımaları göstermesi ve halkın yazılanları okuyup anlaması açısından önemlidir.

Sırasıyla Mani ve Buddha dinlerini seçen Uygurlar bu dinlerin etkisiyle sakin bir şehir hayatına sahip olmuşlardır. Tekin'e (2019b, s. 13) göre bu sayede devrin kültür hareketlerine katılabilmişler ve çeşitli kültür alanlarında yeni ile eskiyi harmanlayarak bu eserlere kendi karakterlerini vermişlerdir. Uygur metinlerinin birçoğu Budist çevreye, az bir bölümü ise Maniheist çevreye aittir. Buradan da anlaşılacağı üzere 762'de resmî din olarak kabul edilen Maniheizme oranla Uygur yazılı ürünleri arasında Budist yapıtları daha fazladır. Metinlerin çok az bir kısmı ise Hristiyan ve Müslüman Uygurların metinleridir. Uygurlar dönemine dair Roux (2020), Budizm ile ilgili Uygur, Sogd, Brahmi ve Hint yazısıyla, Türkçe olarak çok

sayıda metinlerin yazıldığını belirtir. Böylece zengin bir yazılı dil kültürü oluşmuştur.

Uygurca metinler, Doğu Türkistan'a yapılan keşifler sayesinde ortaya çıkarılmıştır. 1036'da Tangutlar Kansu Uygurlarının bütün topraklarını ele geçirdikleri için bu topraklardaki Buddha rahipleri kaçmak zorunda kaldılar. Kaçmadan önce çok sayıda dinî kitabı Dun Huang (Tun Huang) mağaralarına toplayıp sonrasında önünü duvarla ördüler, bu şekilde kitapları korumuş oldular. Yüzlerce yıl tapınak ve konut olarak kullanılan Çin'in Kansu eyaletindeki Dun Huang (Şa-çou) şehrinin 20 km güneydoğusunda bulunan Bin Buda Mağaraları'nda (Demir & Yılmaz, 2006) mühürlü bulunan yaklaşık kırk bin el yazması, resim ve işleme, Çinli bir rahibin bu eserleri görmesi ve haberin İngiliz arkeolog A. Stein'a ulaşmasıyla 1900'de gün yüzüne çıkarılmıştır. Bin Buda Mağaralarının yaklaşık yarısı Budist Uygur sanatının zirvesini ve geçirdiği farklı evreleri sergileyen bezemeler, resim ve heykellerle süslenmiştir (Zeren, 2018). A. Stein bu yazma eserlerden 11.000 kadarını British Library'ye göndermiştir. Daha sonra sırasıyla Alman, Fransız, Çin, Rus ve Japon keşif ekipleri ile araştırmacılar da bu yazma eserlerden binlercesini ülkelerine götürmüşlerdir. Günümüzde bu eser ve belgeler Berlin, Londra, Paris, Petersburg ve Kyoto şehirlerinde korunmaktadır (Ercilasun, 2022, s. 29). Uçar'ın (2016) aktardığına göre Hamilton Uygurca metnin kaynağı olarak Çince kanonda yer alan ve Çince "Buddha'nın İyiliğine Mukabil Büyük Kabiliyet" başlıklı eseri göstermekte ve Uygurcada bu eserin genişletildiğini düşünmektedir. Gabain (akt. Uçar, 2016) ise Uygurca metnin geç dönemde Tibetçeden tercüme edilmiş olabileceğine ihtimal verir.

Uygurcaya dair yapılan ilk yayımlar bulunan bu eserlerin yer aldığı makale ve kitaplardır. Bunların başında gelen eserlerden biri *Uigurica*'dır. Bu eserin ilk cildi 1908'de *Uigurica I* ve ikincisi 1911'de *Uigurica II* adıyla yayımlanır. Uygurca metinlerin kenarında Çinceleri de yer alan bu eserler dil incelemeleri bakımından çok önemli eserlerdir. Ata (2019, s. 18) bu yayınların bazı transkripsiyon hataları içermelerine rağmen başlangıç döneminin araştırması olduğu için önemini kaybetmeyen çalışmalar olduklarını belirtir. Müller 1919'da *Uigurica III*'ü de çıkarmış ancak onun vefatından sonra A.von Gabain 1931'de onun geride

bıraktığı materyallerden Uigurica IV'ü yayımlamıştır. Bir diğeri ise üç sayı hâlinde yayımlanan *Türkische Manichaica aus Chotscho*'dur. Müller ile aynı yıllarda A. von Le Coq, Mani yazmaları üzerinde çalışmıştır (Ata, 2019, s. 19). Le Coq bu eserlerden *Manichaica I*'i, 1911'de; *Manichaica II*'yi, 1919'da ve *Manichaica III*'ü ise 1922'de Prusya Akademisi yayınları arasında yayımlamıştır. En önemli eser ise içerisinde kırk iki kitap yayımlanan *Berliner Turfantexte* dizisidir. Willy Bang ile öğrencileri Annamarie von Gabain ve Reşit Rahmeti Arat'ın (Gabdurreşit Rahmeti) (Uçar, 2016) birlikte çıkardıkları bu süreli yayının başlangıçta ismi *Türkische Turfan-Texte (TTT)* iken 10. sayıdan itibaren *Berliner Turfantexte* olarak devam etmiştir. İncelenmiş eser ve belgelerin en son sözlüğü 2021'de Jens Wilkens tarafından yapılmıştır (Ercilasun, 2022, s. 29).

Uygur dilinde yazılan Budist çalışmaları, sadece Uygurların bir mirası olarak değerlendirmek doğru değildir. Bu çalışmalar Türk kültür ve edebiyatının da önemli parçalarıdır. Çoğu çeviri olan bu eserlerin Ağca'nın (2018) belirttiğine göre 41'i Çince'den, 16'sı Tibetçe'den, 9'u Sanskritçe'den, 3'ü ise Toharcadan çevrilmiştir. Uygurca Budist kutsal metinler diğer dillerdeki gibi üç bölümden oluşur. Bunlar; *sutra* (Buda sözleri, vaazlar), *vinaya* (disiplin, uyulması gereken kurallar) ve *abhidharma* (yorum, Budizm'in felsefî yönleri) (Shimin, 2002) bölümleridir. Tripitaka (Budist yasa, üçlü yasa, üçlü sepet) olarak adlandırılan bu üç bölüm, Budist öğreti esaslarını içerir. Vinayalar, dinî ve ahlakî kuralları içerir, Budist keşişler ve rahibeler için yaşam tarzı ve davranış kurallarını düzenler. Sutralar (Uygurca *sudurlar*), dinî öğretileri, rehberlikleri ve yaşamış olan bütün Buddhaların vaazlarını içerir. Abhidharmalar, öğretileri daha ayrıntılı ve sistemli bir şekilde analiz eden metinler ve doktrinleri içerir. Özönder'e göre (akt. Ercilasun, 2017, s. 245) Uygurca abhidharmalar Türkçenin ilim ve felsefe dili olarak da kullanıldığını ve böylece Türkçenin zenginliğini gözler önüne sermektedir. Bunlar dışında diğer Budist eserler ise şu şekildedir: tövbe duaları, büyü metinleri, Budist şiirler ve jatakalar. Arat'ın (1942) belirttiğine göre zamanla Uygur çevirilerinde Budizm kavramlarını karşılayabilen Türkçe terimler oluşturulmuş, bu terimler daha sonra Moğol Budistlerince de kullanılmıştır. Ayrıca Yavuz Öz'ün (2017) belirttiğine göre Türkçe Budist eserler çeviri yolları bakımından üç şekilde gruplandırılabilir. Bunlar; kaynak dil ile hedef dildeki eşitliği

sağlayarak metne sadık kalınan çeviri, anlam çevirisi olup sutralar ve jatakaların (çatiklerin) bulunduğu daha serbest çeviri ve özetlenerek çevrilen metinlerdir.

Budist metinler, Ata'nın (2019) belirttiğine göre pustaka formatında, Çin kitap tomarı tarzında, katlama kitap gibi çeşitli kitap biçimlerinde hazırlanmışlardır. Kâğıt üzerine fırça ya da kalemle ve siyah mürekkeple yazılan bu eserlerde "Buddha" ve "Bodhisattva" gibi dinî açıdan önemli sözlerin kırmızı mürekkeple yazıldığı görülmüştür. Kimi yazma ve basmalarda konuyla ilgili küçük resimler de bulunmaktadır. Baskı tekniği Çin'den alınmıştır (Ata, 2019, s. 28).

Budizm inancının Mahayana mezhebine göre defalarca dünyaya gelen Buddha ve Buddha adayı Bodhisatvaların hayatlarının anlatıldığı metinler için Uygurcada *avadana* ve *jataka* isimlerinden gelen *avdan* ve *çatik* (Demir & Yılmaz, 2006) kullanılmaktaydı. Bunlar Budizm'in geniş kitlelere ulaşmasında bir araç olarak kullanılmışlardır. Bu öykülerde iyi ve kötüler birbirinden ayrılır, canlıların kendilerini başkaları için feda etmeleri söz konusudur. *Dasakarmapathavadanamala*, *Prens Kalyanamkara* ve *Papamkara Hikâyesi*, *Çaştani Bey*, *Hekimler Beyi* en bilinen ve önemli çatikler arasındadır (Şahin, 2019, s. 11). Bu çatikler (jatakalar) Buddha ve Buddha adaylarının başlarından geçen olayları anlatır. Bu çatikler dışında biyografi metinleri, tövbe duaları, büyü metinleri ve şiirler de bulunmaktadır.

Uygur Budist rahipleri büyük şehirlerde (Hoçu, Komul, Bişbalık, Karaşehir, Kurla, Kuça) şehir halkına seyirlik gösteriler verirlerdi. Tekin (2019b) bu gösterilerin daha çok dinî temsiller olduğunu, rahiplerin müzik eşliğinde eserde geçen kişileri temsilen metinleri okuduklarını veya pandomimle temsil etmeye çalıştıklarını söyler. Bazen de büyük boyda renkli ve plastik tabloların olaya renk, canlılık ve hareket katmak için kullanıldığını belirtir. Bu sayede halk, Budizm ve Buddha'nın hayatı hakkında aydınlatılmış olur. Buddha'nın hayatıyla ilgili bilgilenmenin yanında iyi bir Budist olmayla ilgili önemli noktaları da oyunlar sayesinde öğrenmiş olurlar. Bu şekilde seyirlik eserler halka dini ve dinî davranışları öğretmede önemlidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EDGÜ ÖGLİ TİĞİN- ANYIG ÖGLİ TİĞİN

Edgü Ögli Tigin - Anyıg Ögli Tigin öyküsü, Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan, Budizm etkisi ile yazılmış çatiklerden (jataka) biridir. Şentürk ve Kartal (2021, s. 31) bu eserin Türkçe ilk tiyatro metni olduğunu ifade eder. Sanskritçe Jati (doğuş) kökünden gelen jatakalar; bir Bodhisattva'nın Buddha olana kadar altı türlü varlık aleminde çektiği sıkıntıların konu edildiği metinlerdir (Azılı & Tulum, 2015, s. 33). Fedakârlık, iyilik-kötülük karşılaştırması, erdem ve cömertlik temel konularındandır. Olaylar belli bir sıraya göre anlatılır. Buddha'nın hayatını ve öğretisini anlattıkları için halkın anlayacağı şekilde yazılmışlardır. Okunmanın yanı sıra seyirlik oyun olarak da sahnelenirler. Budizm'in önemli meseleleri ele alınır, genelde çeviri eserler olsalar da çevirenin mensup olduğu toplumun kültürünü de içlerinde barındırırlar.

Azılı ve Tulum (2015, s. 34) çatiklerin beş bölümünü şu şekilde açıklarlar:

- a) Buda'nın jatakayı geçmişten niçin aktardığını bildirir.
- b) Geçmişin hikâyesidir. Buda'nın daha önceki varlığından bahsedilir.
- c) Genelde geçmişin, az da olsa şimdiki zamanın hikâyesiyle ilgilidir.
- d) Budist terminoloji açıklanır.
- e) Özdeşleşme. Geçmişteki kişilerle o günün kişileri özdeşleştirilir.

Çatiklerde dil, sade ve halkın anlayabileceği şekildedir. Anlatıda karşılıklı konuşmalara yer verilmiştir. Buddha'nın doğum ve yaşam öyküsünü anlatan çatikler, bunu yaparken erdemli bir yaşamın nasıl olması gerektiği üzerinde durmuştur. Erdemin Türk kültürü için ne kadar önemli olduğu Türk yazıtlarından anlaşılabilir, bu da erdemi ön plana çıkaran çatiklerin halk arasında okunma ve sevilme sebebine dair ipuçları verir. Çatiklerdeki öyküler mağara duvarlarında görselleştirilmiştir. Yeni bir dinin ve felsefesinin halka öğretilmesinde kullanılan çatikler genelde diğer dillerden çevrilseler de çevirenler yaptıkları tercümeleri mensup oldukları toplumun dilini ve kültürünü dikkate alarak çevirmişlerdir. Edgü

Ögü Tigin Anyıg Ögü Tigin de bu şekilde Uygurların dünya görüşü ve hayat felsefesini de içinde barındıran bir çatık örneğidir. Bunun yanında din ve kültür motiflerinin yer aldığı bir eserdir. Uygurların seçtiği Mahayana mezhebinin özellikleri bu eserde görülebilir. Bilindiği üzere bu mezhep daha toplumsal bir anlayış getirmekle Türk hayat biçimi ve kültürüne daha uygun olmuştur (Tulum ve Azılı, 2015, s. 30). Alyılmaz'ın (1998) belirttiğine göre eserde deyimlerden, atasözlerinden, kalıplaşmış ifadelerden yararlanılması eserin mesajını hem anlaşılabilir hem de kalıcı kılmıştır. Budist terimler yerine bu terimlerin Uygur Türkçesindeki karşılıkları tercih edilmiştir. Yavuz Öz (2017) canlı bir üsluba sahip olduğunu belirttiği bu eserde çok sayıda deyimlerin, benzetmelerin ve ikilemelerin var olduğunu ifade eder.

Türkçesi Edgü Ögü Tigin-Anyıg Ögü Tigin (İyi Düşünceli Şehzade ile Kötü Düşünceli Şehzade), Sanskritçesi Prens Kalyanamkara ve Papamkara adlı öykü (İyi Prens - Kötü Prens Öyküsü), XI. yüzyıl başlarında bugün Çin sınırları içinde bulunan Dunhuang'daki Bin Buda mağaralarından 17 numaralı mağaraya konularak mühürlenmiş eserlerden biridir, bu mağara 1900 yıllarına doğru keşfedilip açılmış ve böylece bu eserle beraber binlerce el yazması ortaya çıkmıştır. Azılı (2015) bu eserin en az dört dilde ondan fazla nüshasının olduğunu ve bu nüshalar hangi dilde yazılmışsa ona göre farklı isimlerle anıldığını; bu nüshaların üç tanesinin Sanskritçe, dört tanesinin Çince, iki tanesinin Tibetçe ve bir tanesinin de Türkçe olduğu belirtmektedir.

Yazıldığı tarihin 10. yüzyıl olduğu tahmin edilen bu seksen sayfalık el yazmasının birçok sayfası eksiktir. 1908 yılının mart ayında Dunhuang mağaralarına ulaşan Fransız Sinolog P. Pelliot yedi bin kadar yazma eseri Paris'e götürmüştür. Bu yazmaların arasında *Kalyanamkara ve Papamkara* (İyi Prens – Kötü Prens) öyküsü de bulunmaktadır. Yazma yaklaşık 80 sayfadır. “Kalyanamkara ve Papamkara” adlandırması Çince ve Tibet nüshalarından yola çıkan Pelliot'tan kaynaklanır. Wilkens (2021) *Kalyānamkara ve Pāpamkara* hikâyesini içeren Uygurca el yazması kitapçığın sıra dışı küçük formatı, bireysel kullanım için seyahat esnasında kolayca taşınabildiğine işaret ettiğini ifade eder. Gökçöl (2021) bu yazmanın Paris'te Bibliothèque Nationale'de “Pelliot Chinois

3509” kayıt numarasıyla saklanmakta olduğunu ve James Hamilton’un, eserinde “A Kalıntısı” başlığıyla incelediği, yalnızca iki sayfası bulunabilen el yazmasının ise Londra’daki British Museum’da “Or 8212” kayıt numarasıyla muhafaza edildiğini belirtir. Temel (2019b) bu hikâyeye ilişkin bazı çalışmaları şu şekilde sıralamıştır:

- a) M. Clement Huart (1914) “Le conte bouddhique des Deux Frères en langueturque et en caractères ouïgours”. Journal asiatique, XIÈme série: III, 5-57.
- b) Paul Pelliot (1914) “La version ouigoure de l’histoire des princes Kalyāṇamkara et Pāpamkara”. T’oung Pao , XV, 225-272.
- c) Édouard Chavannes (1914) “Une version chinoise du conte bouddhique de Kalyāṇamkara et Pāpamkara”. T’oung Pao, XV, 469-500: It is the French translation of the Chinese of the text.
- d) Hüseyin Namık Orkun (1940) Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcası. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- e) James Russell Hamilton (1971) Le conte bouddhique du bon et du mauvais prince en version Ouïgoure. Manuscripts Ouïgours de Touen-Houang. Paris: Klincksieck.
- f) James Russell Hamilton (1998) Dunhuang Mağarası’nda Bulunmuş Buddhacılığa İlişkin Uygurca El Yazması İyi ve Kötü Prens Öyküsü. Çev. Vedat Köken, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- g) James Russell Hamilton (1998) Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası. Çev. Ece Korkut, İsmet Birkan, Ankara: Simurg Yayınları.
- h) Semra Alyılmaz (1998). Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcasının Söz Dizimi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- i) Duygu Yavuz (2011) Prens Kalyanamkara Papamkara Hikâyesi, Metin (Çeviriyazı ve Aktarım), Dil İncelemeleri (Cümle Bilgisi ve Sözcük Yapımı), İndeks. Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- j) Mehmet Mahur Tulum, Kenan Azılı (2015). Eski Uygurca Edgü Ögli Tigin Anyıg Ögli Tigin (İyi Niyetli Şehzade-Kötü Niyetli Şehzade) Burkancı Seyirlik Eser. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Roux (2020), *İyi ve Kötü Prensın Masalı* başlıklı el yazmasının Çin etkisi taşıdığını ve 1914 yılından itibaren uzmanlar tarafından incelendiğini belirtir. Türk diliyle ilgili çalışmalarda önemli bir yere sahiptir. Farklı adlandırmalar yapılsa da eski Türkçe metne göre eserin adı “Edgü Ögü Tigin – Anyıg Ögü Tigin” dir. Buda’nın hayatından yola çıkarak Budist yaşamın özelliklerinin anlatıldığı bu öykü, Uygurca Türk dilinin zenginliğini gösteren önemli bir eserdir. Bu yazma, Türk dilinin X. yüzyıldaki özelliklerini yansıttığı için de değerlidir.

4.1. Edgü Ögü Tigin-Anyıg Ögü Tigin İçeriği ve Özellikleri

Bu yazmayla ilgili ilk çalışma Clement Huart tarafından 1914 yılında yapılmış, ancak Paul Pelliot bu çalışmayı yeterli bulmayıp hemen aynı anda bir çalışma başlatmıştır (Karagöz, 2020). Bu eserle ilgili Pelliot Chinois 3509’un (mağaradan getirilen el yazmalarının bulunduğu bölüm) ilk yayımı; *Journal Asiatique*, on birinci dizi, III. cilt, Ocak-Şubat 1914 tarihinde, 5-57. sayfalarda yayımlanan “*Türk Dilinde ve Uygur Yazısıyla İki Kardeşin Buddhacı Masalı*” (Hamilton, 2020, s. 23) adlı Huart yayımıdır. Daha sonra Paul Pelliot “*Kalyanamkara ve Papamkara adlı Prenslerin Masalının Uygur Yorumu*” adıyla ikinci bir yayım yapmıştır. 1914 yılında Edouard Chavannes, iki prensin Buddhacı masalının Çince yorumunun (Hamilton, 2020) çevirisini yayımladı. Pelliot ve Huart’ın daha önce haberlerinin olmadığı bu Çince versiyon, “Kötü Dost” başlığıyla *Da fang bian fo bao si jing* adlı Çince dördüncü sutra kitabı Juan’ın 6. bölümünde yer almaktadır (Gökçöl, 2021). Uçar’ın (2016) belirttiğine göre Clement Huart ve Paul Pelliot tarafından bu yazma üzerine yapılan neşirler sayılmazsa, Uyguristik sahasında yazmanın ilk bilimsel neşrini James Russell Hamilton gerçekleştirmiştir. Hamilton, *Kalyanamkara ve Papamkara Jatakası*’nı, tarihî bilgiler, dil özellikleri ve yazı şeklinden dolayı 10.-11. yüzyıllara tarihlendirmiştir (Ağca, 2014). Hüseyin Namık Orkun tarafından 1940 yılında “*Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcası*” yayımlanarak Türkiye Türkçesine çevrilmiştir.

Budist Uygurlara (Burkancı Uygurlara) ait bir çatık örneği olan *Edgü Ögü Tigin Anyıg Ögü Tigin*, Budha’nın hayatından izler taşıyan masalsı metinlerdir.

Buddha'nın birçok kez dünya gelmesinin görüldüğü çatiklerin sonunda ana kahraman nirvanaya, yani Buddhalık makamına yükselir. Bu hikâye Budizm'i, halka öğretmek amacıyla yazıldığından Buddha adayının Buddhalık makamına ulaşırken geçtiği aşamalar çatiklerde net görülebilir. Bu aşamalar, Buddha adayının geçmesi gereken altı yaradılıştır (altı ajundur). Bu altı ajun; tamug, prit, asur, yilkı, yalanguk ve tengri (Azılı & Tulum, 2015, s. 39) ajunlarıdır. Tamug, en ağır cezaların olduğu cehennem alemidir. Prit, aç ruhlar alemidir. Asur, şeytanlar alemi de denilen titanlar alemidir. En korkulan alemidir. Yilkı, hayvanlar alemi iken yalanguk, insanlar alemidir. Tengri alemi ise saadet alemidir. Halk, çatiklerde hikâyelerden örnek alarak iyi birer Budist olma yolunda kendilerine ders çıkarabilir.

Bu yazma eserdeki kahraman Edgü Ögli Tigin (İyi Düşünceli Şehzade) saraydan dışarı çıkıp acı çeken canlıları gördüğünde onlara yardımcı olmak ve onları sıkıntılarından kurtarmak için çabalar, saray hazinesi yeterli gelmeyince kendisi, halkı ve bütün canlılar için iyiyi, doğruyu, güzeli, mutluluğu ve huzuru sağlama isteğinin kabul edilmesine olanak sağlayan bir mücevherin peşine düşer. Onun amacı önce kendi erginliğini elde etmek, sonrasında elde ettiği ödül ile tüm insanlığı kurtarmaktır (Tokyürek, 2021, s. 180). Ebedi mutluluğu getireceğine inanılan bu inciye (çintamani) ulaşma yolları çeşitli zorluklarla doludur. Bu zorluklar Budizm'de Bodhisatvalık makamına ulaşmak için geçilmesi gereken mertebeleri simgeler. İyi Düşünceli Şehzade çıktığı bu zorlu yolculuk sonunda aradığı mücevheri bulmayı başarır; ancak kardeşi Anyıg Ögli Tigin (Kötü Düşünceli Şehzade), İyi Düşünceli Şehzade'nin gözlerini kör ederek mücevheri ondan alıp memleketine tek başına döner. Kötü Düşünceli Şehzade övülmek ihtiyacı içinde ve kıskançlıkla bu yolculuğa çıkmıştır (Karagöz, 2020). Seyahatin sonunda da kötülük ile hareket ettiği için hiçbir zaman arınamayacaktır. Başı ve sonu eksik olan hikâyenin sonu ancak Çince metninden öğrenilebilmiştir. Gözleri kör edilen Şehzade, bir Aksakal sayesinde kıyıya çıkar. Orada kendisinin Buddha adayı olduğunun göstergeleri olan çeşitli olaylar yaşanır. Gökçöl'ün (2021) de belirttiği gibi hikâyenin sonunda İyi Düşünceli Şehzade, çatiklerde olduğu gibi arınmış olur ve Buddhalık makamına yükselir. Böylece Nirvana'ya ulaşmıştır, ancak her Bodhisattva'nın yapacağı gibi mücevheri kendine saklamaz ve diğer

canlıların iyilik ve huzuru için kullanır. Hikâyedeki olaylar, İyi Düşünceli Şehzade'nin (Edgü Ögü Tigin'in) başından geçenler Buddha'nın hayatıyla paralellik göstermektedir. İyi Düşünceli Şehzade de Buddha gibi sarayında bolluk ve refah içinde yaşamaktadır, bu yüzden büyük bir bilge olma yolculuğu gecikmiştir. Her ikisinin hayatında da bu gecikmeye babalar sebep olmuştur. Ancak bir gün sarayın dışına gezinti yapmak için çıktığında tıpkı Buddha gibi hayatın ıstırapla dolu olduğunu görmüş ve hayatı, niçin doğduğunu sorgulamaya başlamıştır. Çintamani mücevherini bulmak için çıktığı yolculuk da Buddha'nın hakikati ve gerçeği arama yolculuğunun bir yansımasıdır. Yolculukta arzu ve isteklerinden arınır, böylece ıstırap denizinden de kurtulmuş olur. Bu benzerlikler sayesinde eserin dinî öğretici yönü ve eserdeki Budizm yansımaları görülmektedir. Eserde ayrıca insanın, doğaya değer vermenin ve kültürün izleri de görülebilmektedir.

4.2. Edgü Ögü Tigin Anyıg Ögü Tigin'de Gönüllü Sadelik

Edgü Ögü Tigin Anyıg Ögü Tigin adlı eser Mahayana mezhebinin özelliklerini içermesinin yanında gönüllü sadelik ile ilişkilendirilecek unsurlar da içermektedir. Her ne kadar o yüzyıllarda yaşam felsefesi bu şekilde isimlendirilmese de toplumun hayatına inancı kazandırmak ve benimsetmek için yazılan bu eser içerisinde gönüllü sadeliği barındırarak yüzlerce yıl önceki Türk toplumunun duyarlılığına ilişkin ipuçlarını verir. Mahayana'da canlılara zarar verecek şekilde toprağın sürülmesi ve ayrıca canlıların öldürülmesi kötü olarak nitelendirilmiştir. Gönüllü sadelikte de canlı yaşamına saygı gösterme önemlidir. İnsanları acı, sıkıntı ve mutsuzluktan kurtarmak Mahayana mezhebinde yer tuttuğu gibi gönüllü sadelikte de insanların içinde bulundukları mutsuzluktan kurtulup huzura erebilmeleri ve bu sayede kendilerini gerçekleştirebilmeleri yer tutar. Mahayana için acı ve keder dolu samsara döngüsünden kurtulup Nirvana'ya erişme önemlidir, gönüllü sadelik için aşırı tüketme, israf, aç gözlülük ve içsel huzursuzluktan kurtularak daha yaşanabilir bir çevre içerisinde kendini gerçekleştirme önemlidir. Görüldüğü gibi dinî öğelerle gönüllü sadelik unsurları

arasında paralellik vardır. Bu bölümde eserde gönüllü sadelik ile ilişkilendirilen bölümler incelenecektir.

4.2.1. Canlılara ve Çevreye Zarar Vermeme

İlk olarak canlılara zarar vermemeye dikkat çeken üçüncü mısra ile başlanacaktır. Bu mısra da şöyle denmektedir; “(Çiftçiler) kuru toprağı suladıktan sonra ıslanan toprağı sürerken (orada) kuşlar mütemadiyen gagalayarak milyarlarca canlıyı öldürüyorlar.” (Azılı & Tulum, 2015, s. 57) Mahayana’da canlılara zarar verecek şekilde toprağın sürülmesi bile kötü olarak nitelendirilmiştir. Edgü Ögü Tigin - Anyıg Ögü Tigin öyküsünde geçen bu üçüncü mısra da toprağın sürülmesi bazı canlıların öldürülmesine sebep olduğundan hoş görülmemektedir. Günümüzde toprağın dengesi ve içinde barınan, yaşayan canlılar düşünülmeden derin bir şekilde gelişigüzel sürülmesi, anız yakılması gibi faaliyetler oldukça fazladır, düşüncesizce yapılan bu faaliyetler aynı zamanda hem toprak hem de toprakta yaşayan canlılar için zararlıdır. Bir yanda bunlar olurken diğer yanda çözüm olarak yüzlerce yıl öncesinden toprağı sürerken bile dikkat edilmesi gerekir mesajı gayet manidardır. En küçük canlılara bile önem verilmesi gerektiğinin güzel bir örneğidir.

Dördüncü mısra da (s. 57); “(Çiftçiler) tarlayı sürerken; (öte yandan) kuş avcısı, yaban avcısı, balık avcısı, ağ ve tuzakla avlanan avcılar (canlılara) zulmediyorlar, canlıları öldürüyorlar.” denilerek canlıların öldürülmesinin kötülüğünden bahsedilmiştir. Mahayana mezhebi canlıların öldürülmesini hoş karşılamaz. Hoş karşılamama durumu bu mısra da karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir hoş karşılamamanın olduğu anlayış doğal olarak aşırı avlanmayı da asla onaylamayacaktır. Aşırılık yüzünden ekosistemdeki canlılara verilen zararlar düşünüldüğünde bu anlayış önemlidir.

4.2.2. İnsanların ve Canlıların İzdırap Çekmemesi İçin Uğraşma

Yedinci mısra da (s. 59); “Türlü türlü sıkıntı çekiyorlar.” denilmektedir. Çevresini gözlemleyerek bu yargıya varmasıyla İyi Yürekli Şehzade’nin insanları sıkıntıdan kurtarmak istemesinin ilk ipuçlarını burada görmekteyiz. Devamındaki mısra da ise canlıları öldürme, acı ve ızdırap çektirmeden bahsedilmektedir. Öykünün canlılara değer veren bir anlayışla yazıldığı düşünüldüğünde canlılara

zarar verilmesinden sık bahsedilmesi gayet doğaldır. İnsanların ve diğer canlıların yaşamına değer veren, iç huzurunu önemseyen gönüllü sadelik yaşam felsefesinde canlıların sıkıntı çekmesinin dikkate alınması beklenen bir davranıştır.

4.2.3. Çevreye ve Canlılara Karşı Duyarlı Olma

Dokuzuncu mısra (s. 60);” Yine Budha namzeti Şehzade bu halkın kötü amelli (kişilerinin) davranışlarını görüp aşırı derece kederli ve kaygılı bir halde ağlayarak şehre döndü.” denildiğini görülmektedir. İyi Yürekli Şehzade’nin insanlar için üzülmesi ve kaygı duyması kendisinin iyi yürekliliği kadar bir Bodhisatva adayı olduğunu da gösterir. Bunu gösteren bir başka örneğe de 13. mısra rastlanmaktadır. Burada sadece insanlar için değil diğer canlılar için de üzülp ağlamaktadır. On üçüncü mısranın önemli noktası sefil durumda “canlılar” görüp ağlamasıdır. Sadece insanlar için değil bütün canlılar için üzülmesi Bodhisatva adaylığının yanında çevreye duyarsız kalmamanın da bir işaretidir. Öykünün dinî bir metin olduğunu ve insanlara öğüt vermesini de düşününce çevre duyarlılığının bütün canlılar üzerinden verilmesi önemli bir mesajdır.

On dördüncü mısra (s. 63) yaratılıştan beri var olan samsara döngüsünden bahsedilmektedir. Ayrıca burada İyi Yürekli Şehzade’ye; Han babası şöyle buyurdu: “Sevgili yavrum, yer gök yaratıldığından beri zengin de var, yoksul da var. Hangi birini eziyetten kurtaracaksın?” denilmektedir. Her ne kadar babası “böyle gelmiş böyle gider” anlamına gelen yorumlar yapsa da bu yorumlar kendisini yolundan çevirmemiştir. Dünyanın gidişine de artık bir dur demenin zamanı gelmiştir, hem kendi hayatımız hem de yaşanabilir bir çevre için çok geç olmadan harekete geçmeliyiz.

4.2.4. Adaletli Olma, Cömertlik ve Paylaşma

On dokuzuncu mısra (s. 66) Prit Ajun’da bulunan aç ruhlar olan dilencilerden bahsedilmektedir. Bunu; “Gün geçtikçe dilenciler (in ardı arkası) kesilmedi ve hazineden daha fazla istediler; (Şehzade) vermeye devam etti.” şeklinde görmekteyiz. Aç ruhlar, İyi Yürekli Şehzade hazineden dağıttıkça doymamakta ve sürekli isteyip durmaktadırlar. Bu aç gözlülüklerine rağmen İyi Yürekli Şehzade, kimseyi ayırt etmeden hazineden dağıtmaya devam etmektedir.

Yirminci mısırda da bu aç gözlülüğün devam ettiğini bir kez daha görülür. İnsanlar ne verirse versin doymuyorlar, aç gözlülükleri ile hazineleri bile bitirip tüketiyorlar. Hikâyedeki hazine gibi dünya hazinesi de doymak bilmeyen arzu ve isteklerle bitirip yok edilmekte, sürekli kirleterek zarar görmektedir.

Yirmi beşinci mısırda (s. 70); “Sevgili yavrumun gönlünü nasıl kırayım? Hazinedar (ve) yardımcı hazine görevlileri bir müddet (başka) yere gitsin. (Bu durumu) kendisi anlayacaktır.” diyerek Han babası oğlunu kıramamakta, bu uğurda da hazinenin harcanmasına göz yummaktadır. İnsan nefsinin ve neslinin isteklerini ilk sıraya koyunca hazine yok olmaya devam edecektir. Ancak hazinenin devamlılığı için israftan ve aşırılıktan kaçınmak gerekir.

Yüz yirmi sekizinci mısırda (s. 115) İyi Yürekli Şehzade’nin Ejder Hanı’na sadaka vermenin faziletlerini anlattığı belirtilerek gönül rahatlığıyla sadaka vermekten bahsedilmiş olur. Cömertlik ve paylaşmanın güzelliği burada görülebilir. Bireyler ellerindekini biriktirip durmaktansa ellerinde bulunanlardan ihtiyacı olanlara sadaka vermeli, onları paylaşmalıdır. Böylece herkes için ayrı tüketme zinciri oluşmaz, paylaşarak hem denge oluşur hem de tüketimde aşırıya gitmeden insanların ihtiyacı görülmüş olur.

4.2.5. İç Huzuru ve Mutluluk, Duyarlılık, Kendini Gerçekleştirme

Kırkıncı mısırda (s. 76-77) bilge kişi dinin kaidelerini anlatır. Bu mısırda; “Dünyalık kazanma hususunda (kişi) okyanusa açılıp (manevi derinliklere dalıp) gönlündeki (nefsinin yapmaya zorladığı) arzularını kandırmak için tefekkür ederken bulunmaz Çintamani incisini bulursa (mutlak hakikate erişecek olursa) yeryüzündeki tüm canlıların arzularını (yerine getirmiş olur).” denilmektedir. Çintamani, Budist öğretilerde canlıları kurtarma bilgisi olarak (Tokyürek, 2019b) görülür. Dünyadaki acı ve ızdırap anlamına gelen okyanusu geçen kimse, sonunda çintamani incisine eriştiğinde hakikate de erişmiş olur. Dünyevi arzularından kurtulur. Hakikate (nirvanaya) erişme, arzuların sebep olduğu aç gözlülük, aşırı tüketim ve israfı bırakıp az ile yetinme, yetinmenin beraberinde getirdiği iç huzuru ve mutluluk ile neticelenir.

Altmış sekizinci mısradan (s. 87) çintamaninin elde edildiğinde bütün canlılara faydası dokunacağı anlatılır. Bunu İyi Yürekli Şehzade şu şekilde ifade eder; “Ejder Hanlarında (öyle) bir Çintamani incisi var ki kısmetli ve talihli bir kişi o inciye bulacak olursa bütün canlılara faydası dokunur. Onun için okyanusa açılmak istiyorum.” Nasıl çintamani canlılara fayda sağlayacaksa gönüllü sadelik de bütün canlılara hem madden hem de manen fayda sağlayacaktır. Çintamani, canlıların Buddha’nın öğretisi sayesinde fakirliklerinden yani cehaletlerinden ve cehaletin vermiş olduğu ızdıraplarından kurtulacaklarını ifade etmektedir (Tokyürek, 2019b, s. 505). Tüketerek kendimizi ve çevreyi yok etme cahilliğinden kurtulduğumuzda dünyayı daha yaşanabilir kılabilmek mümkündür.

Doksan sekizinci mısradan (s. 102-103) bütün canlılara tam anlamıyla fayda sağlayabilmek isteyen İyi Yürekli Şehzade’nin sorumluluk ve fedakarlığı dikkat çekmektedir. Seyahatlerinin yedinci gününde değerli mücevherleri gemiye yüklemişlerdir. Buna rağmen İyi Yürekli Şehzade; “Şimdi ben bu incilerle birlikte gidersem tüm canlılara ziyadesiyle faydalı olamayacağım. Sizler gidiniz! Ben burada (hepsinden) değerli Çintamani incisini almak için gideyim de bütün canlılara tam anlamıyla fayda sağlayabileyim.” demektedir. Sorunlara geçici değil kalıcı çözüm istemekte, acı ve ızdırap dolu samsara döngüsünün devam etmesini istememektedir. Gökkaplan’ın (2022) da ifade ettiği gibi acı ve ızdırap dolu dünyanın farkına varma ve ondan kurtulma düşüncesi esastır. Bu şekilde sağlıklı bir çevrenin devamlılığı için kalıcı çözümler bulmak ve uygulamak gerekmektedir.

Yüz otuzuncu mısradan (s. 117) canlılara fayda sağlamak tekrar karşımıza çıkmaktadır. İyi Yürekli Şehzade; “Bu yeryüzündeki bütün canlılar için Buda saadetini dileyerek yoksul, fakir, sefil (ve) zavallı canlılara fayda sağlamak amacıyla Çintamani incisini sadaka (olarak) istemeye geldim.” diyerek bunu belirtmektedir. Mahayana mezhebindeki bir Buddha adayının yapacağı şeyi söylemekte, sadece kendisini düşünmeyerek diğer canlıları da düşünmektedir. İnciyi sadaka olarak vermek istemesi de bu noktada önemlidir.

4.2.6. Açgözlülük ve İsrraftan Uzak Durma, Aşırı Tüketmeme

Yüz seksen yedi (s. 142) ve yüz doksan birinci (s. 143) mısralar arasında da mutluluğu elde etmek için küçük şeylerin bile yeterli olabileceğini görülür.

Şehzade kopuz çalarak sadece kendi geçimini sağlamamış ayrıca 500 dilencinin daha bu kazanç sayesinde geçinmesine vesile olmuştur. Bu kadar sıradan görünen bir eylemle bile pek çok kişi geçinebilmiştir. Bunun dışında İyi Yürekli Şehzade'yi dinlemekten de mutlu olmuşlardır. Burada insanların mutluluk ve geçim için aşırıya kaçmaması adına güzel bir örnek görülmektedir.

İki yüz dördüncü mısrada (s. 149) İyi Yürekli Şehzade; “Bu yeryüzünün töresi budur. Sevilen de ayrılır; seven de.” diyerek nasıl olsa kalıcı olarak kalamayacağımız dünya için açgözlü olup her şeyi tüketmeye gerek olmadığını görmede iyi bir öğüt vermiş olur. İhtiyacımız kadar tüketmek yeterlidir. Sürekli tüketmek yarar sağlamayacağı gibi dünyada sürekli kalmaya da yol açmaz. Önemli olan sayılı günleri kaliteli ve çevreye zarar vermeden, aşırıya kaçmadan huzurla geçirmektir. Dünya üzerinde yer alan ve insanı oyalayan maddi uğraşlar kötü iken ızdıraplarla dolu dünyadan bedeni ve tözü kurtarmak iyidir (Gökkaplan, 2022).

<i>Eserdeki Gönüllü Sadelik Günümüzdeki Kavramına İlişkin Gösterge</i>	<i>Günümüzdeki Karşılığı</i>	<i>Açıklama</i>
Islanan toprağı sürerken kuşların toprağı gagalayarak milyarlarca canlıyı öldürmesi	Çevreye ve canlılara zarar vermeme	Ekolojik duyarlılık, toprağı ve toprağın havalanması ve verimli olmasına yardımcı olan küçük canlılara da özen gösterilmesini gerektirir. Bu yüzden toprağın bilinçsizce kullanılması onu verimsizleştirirken, toprağı ihtiyaç duyan canlılara ve dolayısıyla insanlara zarar verir.
Avcıların canlıları öldürmesi	Çevreye ve canlılara zarar vermeme	Ekolojik denge, içinde bulunan unsurlarla bir bütündür. Canlıların bilinçsizce veya aşırı avlanması bu dengeyi bozar.

Canlılara acı ve ızdırap çektirilmesini hoş karşılamama	İnsanların ve diğer canlıların acı ve ızdırap çekmemesi için çalışma	Ekolojiye ve onun parçası olan canlılara duyarsız kalmamak, onlar için iyi şeyler yapabilmek önemlidir. Bu davranışların sonuçları, insanları da olumlu olarak etkiler.
İyi Yürekli Şehzade'nin babasına rağmen yolundan dönmemesi	İnsanların acı ve ızdırap çekmemesi için çalışma	Gönüllü sadelik, insanların iç huzurunu ve mutlu olmasını da amaçlar.
İyi Yürekli Şehzade hazineden kimseyi ayırt etmeden dağıtması	Adaletli olma Cömertlik ve paylaşma	İnsanlar arasında adil olma, sahip olunanları cömertçe ihtiyacı olanla paylaşma gönüllü sadelikte önemlidir. Bu şekilde adaletsiz dağılımlar olmayacağı gibi insanlar ihtiyacı olan gereksinimlerden de mahrum kalmamış olur.
Çintamani incisini ele geçirme	Bütün canlıların faydasını düşünme İç huzuru ve mutluluk Kendini gerçekleştirme	Fakirlik ve cehaletten kurtulan insanlar, hem kendilerinin hem de diğer canlıların iyiliğini düşünmenin ekolojik devamlılık için önemli olduğunu kavrar. Duyarlı davranır, kendi iç dünyalarına odaklanarak kendilerini gerçekleştirme yolunda ilerler.
Sadaka verme	Cömertlik ve paylaşma	Cömertlik ve paylaşma ile insan açgözlülüktan kurtulur. Açgözlülüktan kurtulma aşırı tüketim ve israftan kurtulmayı da beraberinde getirir.
Kopuz ile mutluluk ve geçim	Mutluluk, az tüketim	Küçük şeylerle mutlu olabilmeyi öğrenen insan mutluluk için sürekli tüketmenin gerekli olmadığını anlar, geçim için aşırıya kaçmanın lüzumsuz olduğunun farkına varır.
Dünyanın geçiciliği	Açgözlü olmama	Geçici bir dünyada eşya biriktirmenin, sürekli tüketmenin yersiz olduğu

anlaşılır. Açgözlülük yerine, kanaat ön plana çıkar.

Tablo 2: Edgü Ögü Tigin Anyıg Ögü Tigin'de Gönüllü Sadelik Unsurları

Hikâyede Mahayana mezhebinin dinî unsurlarının özellikleri de görülmektedir. On birinci mısırada (s. 61) hayatı sorgulamaya başlayan İyi Yürekli Şehzade, aydınlanmaya da ilk adımını atmış olur. Bunu; Şehzade, Han babasına ağlayarak şöyle arz etti: “Bu ne sıkıntılı yermiş! Niçin doğdum ben?” serzenişinden anlayabiliriz. Bir Buddha adayı, hayatı sorgulamaya başlar, ardından kendini aydınlanmaya götürecek bir takım serüvenler başından geçer. Bu serüvenleri hakkıyla geçen kişi artık aydınlanmaya ulaşmış ve bir Buddha olmaya hak kazanmıştır. Bir Buddha adayının Buddha olmaya giden yolda başından geçenleri anlatan öykümüzde aydınlanmaya giden ilk adımı sorgulayarak atması da bu serüvenlerin uygulama sırasının öykümüzdeki izlerindendir. Bu sorgulama Buddha'nın da hayatında önemli bir dönüm noktasıdır. Bu sayede yolculuğuna başlamıştır.

Hikâyede gönüllü sadelik örnekleri kadar neyin gönüllü sadelik olmadığını, verdiği zarardan dolayı dikkat edilmesi gereken davranışı da görülür. Bu davranış sonunu düşünmeden devlet hazinesinin dağıtılmasıdır. Her ne kadar iyi bir niyetle ihtiyaç sahiplerine dağıtılsa da bir süre sonra ülkenin zararına olacak bir uygulamadır. Ülkenin geleceği için hazineye bulunması gerekenin düşünülmeden elden çıkarılması danışmanların uyarmasıyla bir süre sonra engellenebilmiştir. Burada hazinenin dikkatsizce dağıtılması israf örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. İyi bir yönü olduğu kadar uzun vadede olumsuz yönü olan bu uygulama var olanı bilinçsizce saçıp savurmanın yanlışlığını ortaya koymaktadır.

Bir başka örnek ise çalışmak yerine hazır verilmesini bekleyen dilencilerde görülebilir. Gerek hazineden gerekse hikâyenin ilerleyen bölümlerinde İyi Yürekli Şehzade'nin kopuz çalmasından geçinirler. Kendi ihtiyaçları kadar üretip geçinmek yerine hazır tüketmeyi beklediklerinden gönüllü sade yaşam açısından sorunlu bir uygulama örneğidirler. Eğer sürekli tüketmek, hazır alıştırmak davranışlarını terketmezlerse bir tür tüket-at-tekrar tüket döngüsüne girerler. Onların bu bitmeyen tüketiciliği yüzünden sürekli bir şeyler üretme problemi de

doğar. Bu durum günümüz için de bir tehlikedir. Aşırı tüketimin aşırı üretimi getirmesi sorununu doğuran bir örnek olarak görülebilecek bu uygulamalardan kaçınmak gerekir. Gerektiği kadar üretilip tüketmeyi, geri dönüşümü ve sürdürülebilirliği destekleyip kalıcı hâle getirmek gerekir.

Çevreye ve canlılara zarar vermeme, çevreye ve canlılara karşı duyarlı olma, insanların acı ve ızdırap çekmemesi için çalışma, adaletli olma, cömertlik ve paylaşma, açgözlülük ve israftan uzak durma, aşırı tüketmeme, iç huzuru ve mutluluk ve kendini gerçekleştirme olarak görülen bu unsurlar dünya ekolojisinin yardım çığlıkları attığı günümüzde hem insanların hem de diğer canlıların daha yaşanabilir bir çevrede hayatta kalmaya devam edebilmesi açısından önem arz etmektedirler. Sürdürülebilir ve sağlıklı yaşanabilir bir çevre için dikkate alınmaları, göz ardı edilmemeleri gereklidir. Aksi takdirde yaşanabilir çevre yok olduğunda önlem almak ve geri dönmek için çok geç olabilir.

SONUÇ

Gönüllü sadelik kavramı, insanların hayatlarını çevrelerine ve doğaya daha az zarar vererek sürdürmelerini hedefleyen, daha az tüketmeyi hedefleyen bir felsefi yaklaşımdır. Bu yaklaşım; tüketime odaklı yaşamaktan, israf ve aşırılıktan kaçınarak, basit ve sade bir yaşam sürdürmek ve doğal kaynakları daha az tüketerek korumak amacını taşır. Alçak gönüllü bir hayat süren insan, içsel huzuru ve mutluluğu elde eder. Çevresine özen gösterdiği ve önem verdiği için etrafındaki diğer canlılar da huzurla yaşamını sürdürür, dünya yaşanabilir olur. Uyum içinde, yaşanabilir çevre oluşur.

Gönüllü sadelik, insanların gereksiz tüketim alışkanlıklarını bir kenara bırakarak basit yaşam tarzlarına odaklanmalarını ve bunu kendi özgür iradeleri ile tercih etmelerini ifade eder. Bu yaklaşım aynı zamanda, aşırı tüketim sonucu ortaya çıkan atık ve kirliliğin azaltılmasına da katkı sağlar. Bu yaklaşım, sürdürülebilir bir gelecek için gereklidir ve doğal kaynakları koruma, yoksullukla mücadele, sosyal adalet, sağlık ve refah gibi birçok alanda olumlu etkileri bulunur. Bu yaşam tarzı, kişilerin ihtiyaçlarının farkında olmalarını, daha az tüketim yaparak sadece gereksinimlerini karşılamalarını ve zamanlarını, enerjilerini ve kaynaklarını daha verimli kullanmalarını sağlar. Aşırı tüketim, yoksulluk, doğal kaynakların tükenmesi, gıda güvencesizliği, işsizlik gibi sorunlara çözüm olabilir. Tüketim alışkanlıklarının tekrar gözden geçirilmesini sağlayan gönüllü sadelik felsefesi, genç ve kalabalık nüfusu olan ülkelerin bilinçlenmesine katkı sağlayacaktır. Bu sayede duyarlı nesillerin yetişmesi de mümkün olacaktır.

Budizm ekolojik bir din veya inanç felsefesi olarak görülebilir, çünkü öğretilerde doğayı ve çevreyi koruma vardır. Budizm, tüm canlıların birbirine bağlı olduğunu, bu yüzden doğanın dengesizliği ve tahribatı ile insanın mutluluğu arasında bir ilişki olduğunu öğretir. Bitki örtüsünü bozacak şekilde toprağın kazılması bile hoş görülmez. Doğa ve insanlar birbirine bağlıdır, dolayısıyla doğanın bir parçası olan insan doğayı korumalıdır. İnsanlar doğayı yok ederlerse, kendilerinin de mutluluğunu yok ederler. İnsanlar kadar hayvanlara ve bitkilere karşı da merhametli olunmalı ve onlar da korunmalıdır.

Budizm’de basit yaşam, az tüketim, kendine yeterlilik ve şefkat gibi kavramlar önemli yer tutar. Öğretilerin içeriği olan bu kavramlar insanların doğayla uyum içinde yaşamalarına ve doğal kaynakları korumalarına önem verir. Dolayısıyla bu değerler doğayı koruma konusunda insanları teşvik eder. Dünyada gerçek doyuma, kalıcı mutluluk ve bağımsızlığa kavuşmanın mümkün olduğu düşünülmediğinden çok ve sürekli tüketmeye karşıdır. Bunun yerine yeteri kadar tüketmek ve dünyada bulunduğu zamanı zarar vermeksizin huzur ve mutlulukla geçirmek vardır.

Gönüllü sadelikte de önemli olan kavramlar görüldüğü üzere Budizm’de de yer almaktadır. Budizm’in felsefesi, maddi zenginlik ve lükse karşı mütevazı bir hayat tarzını öğütlemektedir. Budizm’in öğretileri, insanların daha az tüketim yapmalarına, doğaya daha az zarar vermelerine ve daha sürdürülebilir bir yaşam tarzı benimsemelerine yardımcı olur. Bu nedenle Budizm’in öğretileri, gönüllü sadelik felsefesinin unsurları ile özdeşleştirilebilir.

Uygur Türkleri, Budizm’i benimseyerek, diğer dillerdeki Budist yazıtlarını çevirerek, Budist tapınakları inşa ederek ve Budist sanatını geliştirerek, Orta Asya’da Budizm’in yayılmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Budist öğretileri Türk kültürüne uygun hâle getirerek, kendi tarzlarını yarattılar ve bu tarz Budizm, "Uygur Budizm’i" olarak anılmaya başlandı. Uygur Budizm’inde Mahayana mezhebi kabul görmüştü. Bu mezhebin genel özellikleri de bünyesinde gönüllü sadeliğin unsurlarını barındırır.

Uygur Türklerinin Budizm’e katkıları dinî ve kültürel miras ögesi olarak kabul edilir ve bu Budist eserler, Uygur Türklerinin Budizm tarihine ışık tutar. Ayrıca Türk dili ve edebiyatı tarihinin önemli dönemlerinden biridir. Uygur Türkçesi dönemi değerli bir kültürel ve edebî mirasa sahiptir. Bu kıymetli dönemin eserlerini daha iyi incelemek, incelenmeyi bekleyenleri de gün yüzüne çıkarmak için Türk dili, kültürü ve Türk edebî mirası üzerinde çalışmalar artırılmalıdır. Bu mirastan haberdar olmak ve yararlanmak adına açığa çıkarılması elzemdir.

Edgü Ögü Tigin – Anyıg Ögü Tigin adlı Uygurca eser, Türk edebiyatının ilk dönem eserlerindendir. Burkancı Türk edebiyatının bu önemli örneği çatik

(jataka) diye adlandırılan Buddha namzetinin aydınlanma yolunda geçirdiği merhaleleri halkın anlayabileceği akıcılık ve sadelikte anlatan hem yazılı hem de seyirlik bir eserdir. Buddha namzetinin başından geçenleri Buddha'nın hayatına paralel şekilde anlatır. Bu eser, dinî ve öğretici bir eser niteliğindedir. Çalışmada, bu eser analiz edilerek gönüllü sadelik incelemesi yapılmıştır. Bu incelemeye göre gönüllü sadeliğin çevreye ve canlılara zarar vermeme, çevreye ve canlılara karşı duyarlı olma, insanların acı ve ızdırap çekmemesi için çalışma, adaletli olma, cömertlik ve paylaşma, iç huzuru ve mutluluk, kendini gerçekleştirme özelliklerinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Canlılara eziyet edilmesi, onların öldürülmeleri İyi Yürekli Şehzade'nin dikkatini çeker, Mahayana mezhebinde de yasak olan canlılara zarar verme, eserde de birkaç kez karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde aşırı avlanma ve ormanların yok edilmesi ile karşılaştığımız çevre sorunları göz önüne alındığında eserde canlılara zarar vermeme öğütünün yer alması önemlidir. Zarar verme yerine duyarlı olma teşvik edilmiştir. İnsanların acı ve ızdıraplarına kayıtsız kalınmaması da önemlidir. Hatta bu acı ve ızdıraplara son vermek amacıyla çintamani incisini bulmak için yolculuğa çıkılmıştır. Budizm'deki acunları da simgeleyen bu yolculuğun aşamalarında en sonunda inci elde edilmiştir. Gönüllü sadelik de insanların acı ve ızdırap sahibi olmaları yerine mutlu ve huzurlu olmalarına odaklanır. İnsanlar arasında adaletli olma, elindekini saklamak yerine diğer insanlarla paylaşma ve cömertçe dağıtma da gönüllü sadeliğin özelliklerinden olup eserde karşımıza çıkmaktadır. Eserin sonunda Buddha namzeti İyi Yürekli Şehzade çeşitli zorluklardan sonra aydınlanmaya ulaşmıştır. Burada gönüllü sadeliğin önemli bir özelliği olan kendini gerçekleştirmeyi görürüz. İnsanlar az tüketerek, israf etmeyerek, cömertçe paylaşarak, çevrelerine, diğer insanlara ve canlılara duyarlı bir şekilde huzur ve mutlulukla yaşadıklarında kendini gerçekleştirebilirler. Kendimizi gerçekleştirebilmekten uzaklaştığımız günümüzde bu eserdeki mesajlar önemli birer öğüt niteliğindedir. Okullarda geleceğimizi inşa edecek olan gençlerimize bu önemli mesajları, çalışmadaki eser gibi değerli eserleri onlarla birlikte inceleyerek vermek, bunlar üzerine çalışmalar yapmalarını teşvik etmek hem kültürün kök değerlerinin kullanılarak gençlerimizi tarihi kimlikleri konusunda aydınlatmada

hem de onların kadim bilgeliğın günümüzü kurtarmada tecrübelerinden yararlanmada faydası olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağca, F. (2014). Eski Uygurca Metinlerin Tarihlendirilişi İle İlgili Tespitler. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, 21, 1-14. https://doi.org/10.1501/Trkol_0000000275.
- Ağca, F. (2018). Eski Uygur Türkçesi ve Edebiyatı. VIII.-XIII. Yüzyıllar Türk Edebiyatı. Anadolu Üniversitesi Yayını, s.22-42.
- Akova, S. (2020). Yaşam Sanatında İyilik ve Kötülük İmgeleri Gönüllü Sadelik ve Tüketim Yaklaşımlarına İyilik ve Kötülük Göstergeleri Bağlamında Bir Bakış. MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (21): 13-25.
- Alexander, S. (2011). The Voluntary Simplicity Movement: Reimagining the Good Life beyond Consumer Culture. The International Journal of Environmental, Cultural, Economic, and Social Sustainability: Annual Review, 7(3), 133-150. <https://doi.org/10.18848/1832-2077/cgp/v07i03/54923>.
- Alyılmaz, S. (1998). Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi'nin Uygurcasının Söz Dizimi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Altınsapan, E. (2016). Eski Uygurca Edgü Ögli Tigin Anyıg Ögli Tigin (İyi Niyetli Şehzade - Kötü Niyetli Şehzade) Burkancı Seyirlik Eser. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 22, s. 441-444. DOI : 10.16992/ASOS.1023.
- Arat, R. R. (1942). Uygurlarda İstılahlara Dair. Türkiyat Mecmuası, C. VII-VIII/1. s. 56-81.
- Aslan Demir, S. ve Demir, N. (2020). *Üniversiteler İçin Türk Dili I-II Ders Kitabı*. Başkent Üniversitesi Geliştirme Vakfı İktisadi İşletmesi.
- Aşvaghosha. (2022). *Buddhaçarita - Buddha'nın Yaşamı*-. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ata, A. (2019). *Uygur Türkçesi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Aydın, E. (2021). *Uygur Yazıtları*. Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.

Azılı, K. (2015). Eski Uygurca İyi Niyetli Hanzade İle Kötü Niyetli Hanzade Metninin Rekonstrüksiyonu. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Azılı, K. ve Tulum, M. M. (2015). Edgü Ögü Tigin Anyıg Ögü Tigin (İyi Niyetli Şehzade - Kötü Niyetli Şehzade) Burkancı Seyirlik Eser. Türkiyat Doğu Kütüphanesi.

Barutcu Özönder, F. S. (2003). Erken Orta Türkçede Buddhist ve İslâmî Terminoloji Üzerine Bir Karşılaştırma. KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi. C. V, S. 1.

Berbercan, M. T. (2014). Türk Yazı Dilinin Tarihî Dönemleri ve Orta Türkçenin Yeri Meselesi. Tarih Okulu Dergisi (TOD). Yıl 7, Sayı XVII, ss. 765-783. DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh399>.

Buğday, E. B. ve Babaoğlu, M. (2012). Gösteriş Tüketimine Karşılık Gönüllü Sadelik. Tüketici Yazıları III. TÜPADEM, s. 76-87.

Boujbel, L. ve D'Astous, A. (2012). Voluntary simplicity and life satisfaction: Exploring the mediating role of consumption desires. Journal of Consumer Behaviour, 11, 487-494. <https://doi.org/10.1002/cb.1399>.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Erkan Akgül, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2020). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi.

Caferoğlu, A. (1984). *Türk Dili Tarihi I-II*. Enderun Kitabevi.

Conze, E. (2005). *Kısa Budizm Tarihi*. Yol Yayınları.

Çelepi, M. S. (2021) "Her Şeye Malik Ola, Bir Şeye Malik Olmaya" Yunus Emre'de Tüketim ve İsrafa Yönelik Denge Öğretisi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yunus Emre ve Türkçe Özel Sayısı. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.937772>.

Demir, N. ve Yılmaz, E. (2006). Uygur Edebiyatı (VIII.-XIV. Yüzyıl) 2. Nesir. Türk Edebiyatı Tarihi Cilt 1. TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Demireli, C. (2014). Tüketici Yenilikçiliği ve Gönüllü Sade Yaşam Tarzı Arasındaki

İlişkinin İncelenmesi. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Sayı:24. Doi: <http://dx.doi.org/10.11611/JMER528>.

Elgin, D. and Mitchell, A. (1977). Voluntary Simplicity. The Co-Evolution Quarterly. <https://doi.org/10.1108/eb053820>.

Engin, E. (2011). Vasfi Mahir'e Göre Türk Edebiyatında Dönemler ve Şahıslar. TÜBAR-XXX.

Ercilasun, A. B. (2017). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Akçağ Yayınları.

Ercilasun, A. B. (2022). *Kaynaklarda Türk ve Türkçe*. Bilge Yayıncılık.

Etzioni, A. (1998). Voluntary simplicity: characterization, select psychological implications, and societal consequences. Journal of Economic Psychology, 19. https://doi.org/10.1007/978-3-662-03900-7_1.

Friedman, H. H. and Friedman, L. W., (2010). Dying of Consumption Voluntary Simplicity as an Antidote to Hypermaterialism. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1536006>.

Gregg, R. B. (2009). The Value Of Voluntary Simplicity. The Floating Press.

Gökçöl, B. (2021). İyi ve Kötü Prens Öyküsünün Söz Varlığı. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

Gökkaplan, Y. (2022). İyi Niyetli Şehzade ve Kötü Niyetli Şehzade Hikâyesinde İyi-Kötü Göstergelerinin Dil-Söz Bağlamında İncelenmesi. Söylem Filoloji Dergisi, 7(1): 298-312. ISSN 2548-0502.

Halman, T. S. (2011). *A Millennium of Turkish Literature: A Concise History*. Syracuse University Press.

Hamilton, J. R. (2020). *Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (2018). *Türk Millî Kültürü*. Ötüken Yayınları.

Karagöz, M. (2020). Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesinde Budizmin Yansımaları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(3), 941-961. <https://doi.org/10.7884/teke.4793>.

Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi "Kavramlar İlkeler Teknikler"*. Nobel Yayın.

Kozak, A. (2021). *Budizm 101: Buda ve Dört Asil Gerçek'ten, Dharma ve Nirvana'ya Budizm Hakkında Bilmek İsteddiğiniz Her Şey*. Say Yayınları.

Odabaşı, Y. (1999). *Yetinen Toplumun Tüketen Topluma Dönüşümü; Tüketim Kültürü*. Sistem Yayıncılık.

Ögel, B. (1971). *Türk kültürünün gelişme çağıları I*. Milli Eğitim Basımevi.

Öger, A. (2008). Uygur Efsaneleri Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme ve Metinler). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dünyası Araştırmaları Ana Bilim Dalı Türk Halk Bilimi. Doktora Tezi.

Özgül, E. (2010). Tüketicilerin Değer Yapıları, Gönüllü Sade Yaşam Tarzı ve Sürdürülebilir Tüketim Üzerindeki Etkisi. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 2, s. 117-150.

Özurgancı Eşkin, P. (2019). Sürdürülebilirlik Nedir?

<https://ekolojist.net/surdurulebilirlik-nedir/>. 10.09.2023.

Roux, J. P. (2020). *Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*. Dergâh Yayınları.

Shama, A. ve Wisenblit, J. (1984). The Values of Voluntary Simplicity: Lifestyle and Motivation. *Psychological Reports*. 55, p. 231-240.

<https://doi.org/10.2466/pr0.1984.55.1.231>.

Shi, D. (2007). The Simple Life: Plain Living and High Thinking in American Culture.

Shimin, G. (2002). Budist Uygur Edebiyatı. *Türkler*, cilt 3, s. 786-800.

Şahin, C. C. (2019). Uygur Türkçesi Söz Varlığı. Kırıkkale Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2021). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Dergâh Yayınları.

Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınevi.

Taşagıl, A. (2019a). *Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi)*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Taşagıl, A. (2019b). *Bozkırın Kağanlıkları Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler, Uygurlar*. Kronik Kitap Yay.

Taşagıl, A. (2020). *Uygurlar -840'tan Önce-*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Tekin, Ş. (2019a). *Uygurca Metinler I, Kuanşi İm Puser (Ses İşiten İlâh)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tekin, Ş. (2019b). *Uygurca Metinler II, Maytrisimit*, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tekin, T. (1988). *Orhon Yazıtları*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 8-9.

Temel, E. (2019a). Edebî Dil Unsurları Açısından Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 59, Sayı: 1, s. 159-191

<https://doi.org/10.26650/TUDED2019-0001>.

Temel, E. (2019b). The Traces Concerning The Sedentary Culture of Turks in The Story of Kalyanamkara and Papamkara. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*

Cilt 16. Sayı 1. <https://doi.org/10.1501/MTAD.16.2019.1.4>.

Togan, A. Z. V. (2018). *Umumi Türk Tarihine Giriş En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tokyürek, H. (2013). Eski Uygur Türkçesinde "Köñül" Sözü. *Bilig*, Sayı 66, sayfa 247-272. <https://doi.org/10.12995/bilig.2013.6611>.

Tokyürek, H. (2019a). *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm Terimleri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tokyürek, H. (2019b). "Eski Uygur Türkçesinde Mañi, Cintāmañi". Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu Hatıra Kitabı. Şen Yıldız Yayıncılık.

Tokyürek, H. (2021). Eski Uygurca İyi ve Kötü Prens Öyküsü'nde Kahramanın Yolculuğu. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 3/2: 177-216.

<https://doi.org/10.46614/ijous.1033527>.

Uçar, E. (2016). Uygurca Metin Neşri Sorunları Üzerine ("Edgü Ögü Tigin Anyıg Ögü Tigin" Neşri Dolayısıyla). *Gazi Türkiyat*, 18: 61-73.

Wilkens, J. (2021). Batı Uygur Kağanlığı ve Ötesinde Budizm. *Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Bahar / 1: 103-152.

Yaman, Ü. ve Zengin, A. (2018). Eski Uygur Türkçesi Metinleri Üzerinden Budizm ve Maniheizm'in Savaş Bakışı.

Yavuz, A. (2010). Sürdürülebilirlik Kavramı ve İşletmeler Açısından Sürdürülebilir Üretim Stratejileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 14, s. 63 – 86.

Yavuz, D. (2011). Uygurca Prens Kalyanamkara Papamkara Hikâyesi, Metin (Çeviriyazı ve Aktarım), Dil İncelemeleri (Cümle Bilgisi ve Sözcük Yapısı), İndeks.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Yavuz Öz, D. (2017). Prens Kalyanamkara Papamkara'daki Deyimlerin Türkiye Türkçesi ve Karaçay-Malkar Türkçesindeki İzleri. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Cilt: 116, Sayı: 228 Sayfa: 201-226.

Zavestoski, S. (2002). The social-psychological bases of anticonsumption attitudes. Psychology & Marketing, 19(2), 149-165. <https://doi.org/10.1002/mar.10007>.

Zeren, M. E. (2018). Dunhuang Mogao Mağaralarında Türk Kültürü İzleri. XVIII. Türk Tarihi Kongresi

Zeren, M. E. (2019). Türkler Arasında Budizmin Yayılmasında İpek Yolu'nun Rolü.

Zeren, M. E. (2021). Göktürk ve Uygur Dönemi Yazıtlarında Budizm'in İzleri ve Etkileri. Uluslararası Prof. Dr. Halil İNALCIK Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu - Bildiriler. s. 689-705. <https://doi.org/10.37879/9789751749987.2022.37>.